

See discussions, stats, and author profiles for this publication at: <https://www.researchgate.net/publication/264993317>

Kürt hareketinin örgütlenme süreci olarak 1970'ler

Article in *Toplum ve Bilim/Science & Society* · January 2013

CITATIONS

0

READS

242

1 author:

[Ahmet Hamdi Akkaya](#)

Ghent University

23 PUBLICATIONS 26 CITATIONS

SEE PROFILE

Some of the authors of this publication are also working on these related projects:

The Kurds in Syria: Interplay between local, national and transnational [View project](#)

All content following this page was uploaded by [Ahmet Hamdi Akkaya](#) on 04 May 2015.

The user has requested enhancement of the downloaded file. All in-text references [underlined in blue](#) are added to the original document and are linked to publications on ResearchGate, letting you access and read them immediately.

Kürt Hareketi'nin Örgütlenme Süreci Olarak 1970'ler

Ahmet Hamdi Akkaya*

Özet

Kürt meselesi, 1984'den beri süren silahlı mücadele-çatışma sürecinin belirleyiciliği ile adım adım Türkiye gündeminin temel belirleyeni olurken, Kürt hareketinin tarihi de daha çok bu süreçle, özellikle de Diyarbakır cezaevi örneğinde somutlaştırılan 1980 darbesinin baskıcı-inkârcı politikaları ve buna karşı direniş ile başlatılır oldu. Bu okumayla yakın dönem Kürt hareketinin tarihi açısından 1960'lardaki sosyal ve siyasal hareketlenmenin ürünü olarak 1970'lerde yaşanan örgütsel gelişim süreci göz ardı edildi. Halbuki 1970'ler, 'Kürdistan sömürgeci' tezi temelinde 'Türk solundan ayrı örgütlenme' kararı ile ortaya çıkan çok parçalı Kürt hareketinin örgütlenme ve kolektif eylem geliştirme süreci idi. Dahası bu tez ve ona dayalı Ulusal Kurtuluş Mücadelesi yaklaşımı sadece 70'leri değil sonraki iki on yılı da belirledi. Bu açıdan 1970'lerde ortaya konan program, 80'ler ve 90'larda Kürt hareketinin örgütlenme ve eylem çizgisinin çerçevesini oluşturmuştur. Bu sürekliliğin yanı sıra genel örgütsel panorama açısından ise 70'ler, daha sonraki tek aktörün hegemonyasındaki tablodan çok farklıdır. Çok parçalı bir yapıya sahip olan Kürt hareketinin genel siyasal haritasını ortaya koymayı amaçlayan bu makale, 1970'leri 'gerçek' anlamda Kürt siyasal hareketinin ortaya çıktığı dönem olarak el almaktadır. Bu ise 'milli mesele olarak Kürt sorunu ve sömürge olarak Kürdistan' tezleri temelinde örgütsel yapıya kavuştuğu, kitlesel mobilizasyon süreci içinde belli bir siyasal-sosyal pratik (seçimlere katılım ve sınırlı sayı ve süre için de olsa yerel yönetimlerde iktidar olma dahil bir dizi politik etkinlik) geliştirildiği dönem anlamına gelmektedir. Bu çerçevede, 1970'lerdeki Kürt örgütlerinin bir tür soyağacının, dönemin Kürt ve Türk sol örgütlerinin birbirleri ile ve kendi içlerinde ulusal sorun ve Kürt hareketi eksenli tartışmalarının yer aldığı makale, bir yandan genelde göz ardı edilen bu döneme değinirken; diğer yandan da daha sonraki tek aktörün hegemonyasındaki sürecin izlerini ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Sözcükler: 1970'ler, Türkiye, Kürdistan, Kürt Örgütleri, Sömürge Tezi

---

* Gent Üniversitesi, Çatışma ve Gelişme Çalışmaları Bölümü, Orta Doğu ve Kuzey Afrika Araştırma Grubu.

Giriş

Yakın tarihin Türkiye siyaseti ve siyasal-sosyal hareketleri tartışmasında, ardı ardına gelen üç onyılın (60'lar, 70'ler ve 80'ler) en önemli ortak noktası olarak her birinin bir askeri darbeyle (27 Mayıs 1960, 12 Mart 1971 ve 12 Eylül 1980) başlaması öne çıkarken, her üç on yıla da atfedilen anlamlar oldukça farklı. 1960'lar, Türkiye'de sosyal ve siyasal hareketlenmenin canlandığı, ilk kez 'ideolojik' siyasetin kamusal alana radikalleşerek damgasını vurduğu (Landau, 1974) dönem olarak resmedilirken, 70'ler bu hareketlenmenin kutuplaşma ile birlikte çatışmaya dönüştüğü oranda bir kaos dönemi (Gunter, 1989; Sayarı: 2010), 80'ler ise cuntanın baskısı altında bu hareketlerin bastırılıp sönmesi ile anılır oldu.

Kürt meselesi ve/veya hareketleri açısından ise bu dönemlerin anlamı, söz konusu hususları yansıtmının ötesinde ciddi farklılıklar içermektedir. En temel farklılık da Kürt hareketinin 80'lerden itibaren sönümlenme yerine, yeni bir rotaya girerek yükselişe geçmesi ve bunu 90'lar ve 2000'lerde de kimi kırılmalara rağmen sürdürmesidir. Türk solu ile Kürt (sol) hareketinin¹ 1960'ların sonundan itibaren yolları ayrılmaya başlasa da; zaman zaman iç içe, zaman zaman paralel gelişen çizgileri, 1980'lerden sonra birinin sönümlenip diğersinin yükselmesinin ötesinde başka bir açıdan da farklılaşmaya uğradı. Türk sol/sosyalist hareketinde 70'lerden itibaren iyice belirginleşen çok parçalı yapı, sonraki süreçte -özellikle 80'lerin ikinci yarısından itibaren- yürütülen birleşmeye yönelik birçok girişime rağmen sürdü. Benzer şekilde 1970'lerde çok parçalı bir yapıya sahip olan Kürt hareketi ise² 1980'lerden sonra, çok daha net olarak da 90'lar itibariyle, kendi içinde tek bir aktörün (PKK) hegemonikleştiği, dar örgütsel çerçevenin ötesine geçerek toplumsal ve siyasal yaşama damgasını vurduğu bir gelişim çizgisi gösterdi.

Bu iki farklı gelişim çizgisi, sadece güncel siyasal süreçler açısından değil, geçmişe yönelik değerlendirme biçimlerini etkilemesi itibari ile de önem kazandı. En genel ifadelendirme ile 1970'lerdeki Türk sol/sosyalist hareketi üzerine tartışma asıl olarak geçmişe ait olurken, Kürt hareketine yönelik böyle bir tartışma çok daha kolay ve doğrudan bugüne ait referansa dönüşebiliyor. Bu da genelde tartışmanın, Kürt hareketinde bugün hâkim olan hegemonik yapının geçmişte izini sürmek şeklinde yürütülmesine yol açıyor. Öte yandan Kürt hareketini sadece Türk solunun izdüşümü olarak tartışan yaklaşımlar da (Yıldız, 2009:545- 558) esas olarak tek yanlı kalarak 'bağımsız' Kürt siyasal varlığının doğmasının altındaki en temel gerilim noktasını göz ardı ediyorlar.

Bu makalede, çok parçalı olan 1970'lerdeki Kürt hareketinin siyasal haritasını ortaya koyarken, tek aktörün hegemonyasının gerçekleştiği daha sonraki süreci kavramamıza yardımcı olacak bazı hususları da vurgulamaya çalışacağım. Bu bağlamda 1990'ların ortasına kadarki sürecin ön aşaması veya hazırlık devresi sayılabilecek olan 1970'ler Kürt (sol) hareketi için ne anlam ifade etmektedir? Kürt ulusal

¹ Bozarşlan'ın (2007a:1169) 1960'dan sonrası için dile getirdiği 'Kürt hareketi ile Kürt solu hemen hemen tümüyle eşanlamlı terimler olarak ortaya çıkması' saptaması, 1970'ler için çok daha kuvvetle geçerlidir. O nedenle bu makalede Kürt hareketi ve Kürt solu terimlerini birbirlerinin yerine geçecek şekilde kullanıyorum. Bu makalede sol terimi ise, gerek Türk gerekse de Kürt hareketi açısından olsun, sosyalist solu ifade etmek için kullanılmaktadır. Bu arada Türkiye'de son yıllarda sol/sosyalizmin önüne Türk veya Kürt sıfatının konmasına karşı tepkiden yola çıkarak kimlik politikalarına daha çok da 'sol'dan eleştiri içeren yoğun güncel tartışmalar yürütülüyor. Bu konuda 'kimlik siyasetlerine karşı çıkan milliyetçilik ve sınıfsalcılık gibi modernist akımların da aslında birer kimlik siyaseti örneği' olduklarını savunan (Gülalp, 2009) ve daha genel olarak kimlik politikalarının devrimci politikanın parçası olabileceğine dair de (Hardt ve Negri, 2009: 325-340) bakılabilir.

² 1970'lerin ikinci yarısından itibaren siyaset sahnesine çıkan Kürt örgütleri en kaba gruplama ile bir düzineye yakındır. Gündoğan en az 10 tane diyerek şu örgütleri sıralamaktadır (2002:3): 1- TKDP (Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi) 2- Kürdistan Ulusal Kurtuluşçuları (KUK) 3- PSK (Türkiye Kürdistan Sosyalist Partisi) 4- DDKD (Devrimci Demokratik Kültür Derneği)/ Kürdistan İşçi Partisi (KİP) 5- PKK (Kürdistan İşçi Partisi) / 'Apocular' 6- Rızgarî (Kurtuluş) 7- Ala Rızgarî (Kurtuluş Bayrağı) 8- Kawa 9- Dengê Kawa (Kawa'nın Sesi) 10- Têkoşîn (Mücadele). Bir kaç daha küçük örgüt de eklendiğinde sayıları rahatlıkla bir düzineyi geçen bu örgütler, iç ayrışmalar gözardı edildiğinde 7 ana yapıdan (TKDP, PSK, DDKD-KİP, PKK, Rızgarî, Kawa ve Têkoşîn) oluşmaktadır.

kurtuluş söyleminin oluşum süreci mi? (Gunes, 2012) 1984 ve sonrası gerilla savaşı ile devam eden Kürt hareketinde radikalleşmenin asıl gerçekleştiği dönem mi? (Ercan, 2010). Yoksa bir fragmantasyon ve şiddete kayış dönemi mi? (Bozarlan, 2008). Eğer böyle ise bu fragmantasyon ne anlama gelmektedir? 1961- 75 arasında oluşan Kürt solunun güçten düşmesi³ veya kriz dönemi mi? Ya da 1970'ler 'gerçek' anlamda Kürt siyasal hareketinin ortaya çıktığı dönem olarak mı resmedilmeli? Yani 'bölgesel geri kalmışlık ve feodalite meselesi olarak Kürt sorunu' tartışmasının yerini alan 'milli mesele olarak Kürt sorunu ve sömürge olarak Kürdistan' tezleri temelinde örgütsel yapıya kavuşma, belli bir siyasal-sosyal pratik (seçimlere katılım ve sınırlı sayı ve süre için de olsa yerel yönetimlerde iktidar olma dahil bir dizi politik etkinlik) geliştirme ve bunlara paralel bir kitlesel mobilizasyon yaşanması süreci mi?

Bu sorulara cevap aradığım bu makalede, öncelikli olarak Kürt hareketinin örgütlenme süreci olarak ele aldığım 1970'lerdeki genel siyasal haritasını çıkarmaya çalışacağım. Bunu yaparken değişik örgütlerin oluşmasını bir tür patoloji değil de, hem Türkiye'de hem de dünyanın birçok farklı ülkesinde sol siyaset alanında o dönem yaşanan gelişmelere uygun bir durum olarak ele alacağım. Makale beş temel bölümden oluşmaktadır: 1970'lerin arka planı olarak 1960'lardaki gelişmelere değindiğim birinci bölümden sonra, on yılın başlangıcı sayılan 12 Mart darbesi öncesi ve sonrası Kürt hareketinin durumu ikinci bölümde tartışılacak. 1974'e kadar ki süreci kapsayacak bu bölümden sonra, 1975 yılından itibaren oluşan/ortaya çıkan genel Kürt siyasal örgütlenmesinin bir tür soyağacının tartışılacağı üçüncü bölüm yer alıyor. Dönemin ideolojik-siyasal atmosferini yansıtacak Kürt ve Türk örgütlerinin birbirleri ile ve kendi içlerinde yürüttükleri çeşitli tartışmaların aktarıldığı dördüncü bölümü takip eden sonuç bölümünde ise, 1970'ler Kürt hareketinin genel özellikleri vurgulanarak daha sonraki sürecin anlaşılmasına yardımcı olacak temel hususlar ortaya konuluyor.

1. Arka plan olarak 1960'lar

Türkiye'deki Kürt hareketinin 1960'lardan itibaren, biri TİP ve FKF/Dev- Genç'te somutlanan Türkiye solu, diğeri ise Osmanlı imparatorluğunun çözülüşü ve cumhuriyetin kuruluş sürecinden itibaren ortaya çıkan geleneksel Kürt hareketlerinden başlayarak o dönem Güney Kürdistan'daki Barzani hareketinde ifadesini bulan Kürt milliyetçiliği olmak üzere iki kaynaktan beslendiği görüşü genel kabul görmektedir. (Bozarlan, 2007a; Gündoğan, 2002 ve 2012). 1970'lerdeki Kürt hareketinin ortaya çıkmasında belirleyici olan bu iki kaynağın gelişimi açısından ise bir önceki on yıla bakmak gerekmektedir.

Bu bağlamda 60'lar, öncelikle yoğun politik tartışmalar ve bunlarla iç içe gelişen kitlesel mobilizasyon dönemi olması ve ikincil olarak da ilk kez kamusal alanda varlığını ortaya koyabilen bir Kürt hareketinin oluşum süreci olması itibarıyla özel bir önem taşımaktadır. Bu süreç ise 27 Mayıs 1960'da gerçekleştirilen cumhuriyet tarihinin ilk askeri darbesi ile başladı. 10 yıldır iktidarda olan Demokrat Parti'yi deviren darbenin, sonraki iki on yılı da belirleyecek en büyük mirası, 1961'de yürürlüğe giren yeni anayasa oldu. Basın ve sendikalaşma alanı başta olmak üzere politik özgürlükler ve hakları genişlettiği için, akademisyenler tarafından Türkiye'nin sahip olduğu en 'liberal' anayasa olarak nitelendirilen (Ahmad, 1977:186; Karpas, 2004: 20; Zürcher, 2005: 5) bu anayasa kaçınılmaz bir ikilemi de içinde taşıyordu. Askeri darbeye dayanarak 'liberal' reformlar geliştirme şeklinde ortaya çıkan bu ikilem, aslında anayasanın kendisinde de ilk kez Milli Güvenlik Kurulu gibi bir organa anayasal rol

³ "12 Mart sonrasında başlayan ve hızla derinleşen bir fragmantasyon sürecinde, eskiden 'çatı örgüt' olarak faaliyet gösteren ve bir parti disiplini ve programına sahip olmayan, daha çok bir fikir, sosyalizasyon ve mücadele kulübü olarak çalışan DDKO'ların yerine yeni oluşumların ortaya çıktığını görmekteyiz." (Bozarlan, 2007:1190). Türk sol hareketinde 1971 öncesi TİP hegemonyasındaki sosyalist hareket ile FKF/Dev-Genç hegemonyasındaki gençlik hareketi sürecine neredeyse bir 'altın çağ' metaforu çerçevesinde gıpta ile bakma yaklaşımının, Kürt hareketi açısından da zaman zaman tüm yaşamı bir buçuk yıl olan DDKO eksenli olarak geliştirildiğini not etmek gerekmektedir.

verilmesi ile içkindi (Zürcher, 2005: 245). Yine de anayasa ile tanımlanan özgürlükler, özellikle de politik sahnede radikal değişimlere yolaçtı ki, bunlardan en önemlilerinden biri yasal sosyalist partinin, Türkiye İşçi Partisi'nin (TİP) kurulması idi. 1961 yılında 15 sendika başkanı tarafından kurulan parti, başlangıçta hâkim olan 'uvriyerist' yaklaşım nedeniyle ciddi bir etki yaratmasa da, genel başkanlığına Mehmet Ali Aybar'ın gelmesi ve aydınların katılımı ile önemli bir çekim merkezine dönüştü. Öyle ki; "TİP, Türk solu için çok önemli –aslında belirleyici- bir rol oynamaya başladı ve TİP'in iç mücadeleleri sonucunda modern solun büyük kısmını oluşturan değişik akımlar ortaya çıktı". (Samim, 1981:67). Tabii bu süreçte politik yaşamda ortaya çıkan değişimler sadece sosyalist bir partinin kurulması ile sınırlı değildi. "Özellikle üniversitelerden başlamak üzere ülkede genel bir sol kanat varlığı hissedilmeye başlandı. Öğrenciler bir kısmı TİP ile ilişkili olmak üzere örgütlenmelere gittiler. Sol literatürün önemli metinleri çevrilip basılmaya başlandı. Bir anlamda Türkiye'nin izolasyonu sona ererken, ülke de etrafındaki dünyanın daha fazla farkına varmaya başladı". (Ahmad, 1993:139).

Ancak Kürtler açısından 1960'lar -özellikle de başlangıç dönemi itibari ile- baskı altındaki konumlarında ciddi bir değişiklik anlamına gelmedi. Hatta tersine, darbeyi gerçekleştiren cuntta yönetimi en başından Kürtlere karşı sert tavır içine girdi. "Cuntanın ilk uygulamalarından biri, 485 Kürt ileri gelenini Sivas'ta bir kampta enterne etmek, ardından da bunların 55'ini Batı illerine sürmek oldu. Darbeden hemen sonra ilan edilen genel af, DP iktidarının son döneminde tutuklanan ve '49lar'⁴ diye anılan Kürt aydınlarını kapsamadı. Ayrıca darbeyi gerçekleştiren Milli Birlik Komitesi'nin ilk kararlarından biri de yerleşim merkezlerinin Kürtçe isimlerini Türkçeleştirmek oldu". (Kendal, 1993:65). Öte yandan cuntanın lideri ve sonraki cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, darbeden bir kaç ay sonra Kürt illerine yaptığı gezilerdeki konuşmalarda anti-Kürt söylemlerde bulundu: "Bu memlekette ve bütün Şark'ta Kürt diye bir millet yoktur...Fısıltı ile bizi yoldan ayartanların yüzüne tükürün. Hayır deyin, bu memleketin aslı Türk'tür". (Milliyet, 25 Ekim 1960:5).

Sonuçta, bir yandan askeri darbenin ürünü olan 'liberal' bir anayasanın özgürlükler alanını genişletmesi, öte yandan da Kürtlere, özellikle de entelektüellerine yönelik, darbe ile devrilen hükümet döneminde uygulanmaya başlanan baskının artarak sürdüğü bir süreçte (60'ların ilk yarısında) yeni bir Kürt aktörü/öznesi ortaya çıkmaya başladı. Watts'ın 'Kürt karşı-eliti' olarak adlandırdığı ve esas olarak aydın gruplaşması biçiminde ortaya çıkan bu özne, 1950'lerden itibaren yaşanan demografik değişimler ile Kürt gençlerinin bir kısmı için üniversitede eğitim olanaklarının artmasının bir sonucu idi. (2007:58). Ancak vurgulamak gerekir ki; başlangıçta ne sürekli ve tutarlı bir yapıya, ne de güçlü bir kitle desteğine sahipti.

Bu süreçte ortaya çıkan Kürt aktörünün/öznesinin gelişim çizgisini incelediğimizde iki temel aktivite alanı göze çarpmaktadır: Birincisi, esas olarak 'aydın gruplaşması/öbekleşmesi' çerçevesinde kamusal alanda Kürtlük eksenli bir entelektüel çevre veya etki sahası oluşturmak. Çoğunlukla ömürleri kısa sürse de bu süreçte yayınlanan çeşitli dergilerle⁵ başlatılan bu çabalar giderek dönemin etkili yayın organlarına da taşırıldı. Tartışmaların eksenini 'Doğu'nun sosyal, ekonomik ve kültürel sorunları' oluşturuyordu. Bu

⁴ 1959 Nisanı'nda Kerkük'te yaşanan olayları gerekçe gösteren Niğde milletvekili Asım Eren, Meclis'te yaptığı bir konuşmada misilleme çağrısında bulunur. Eren'in 'Kürtler Irak'ta soydaşlarımız Türkmenleri öldürüyor, Türkiye Kürtlerine mukabele-i bilmissil yapılması' tarzındaki önergesi Kürt üniversite öğrencileri tarafından tepkiyle karşılanır. 77 Kürt öğrenci telgraflar çekerek protesto ederler'. (Milliyet, 12 Nisan 1959:2). Darbeden altı ay önce, Aralık 1959'da, aralarında üniversite öğrencilerinin de bulunduğu 50 Kürt aydını tutuklanır. Tutuklu öğrencilerden birinin yaşamını yitirmesi üzerine '49lar' diye adlandırılan bu olay daha sonraki yıllarda Kürt hareketinin doğuşu açısından kritik noktalardan biri olarak nitelendirilecektir. (STMA, 1988:2110-2112). 49lar'a ilişkin daha fazla bilgi için, bkz.(Kutlay, 1994); (Çamlıbel, 2007); (Yılmaz, 2008).

⁵ "Bu dergilerin ilki 1958 yılında yayınlanmaya başlayan *İleri Yurt* idi. Daha sonra *Dicle-Fırat* (1962), *Dicle Kaynağı* (1962), *Deng* (1963), *Roja Newê* (1963), *Dengê Taze* (1966), *Yeni Akış* (1966) gibi dergiler yayınlandı." (Bruinessen, 2000: 228) . Bu dergiler ve yürüttükleri tartışmalar için, (STMA, 1988: 2110-2127).

süreçte ‘Kürt Sorunu’nun ‘Doğu Meselesi’ olarak tartışılması; ‘Doğu’da ekonomik değişim ve ilerlemeyi desteklemek’ anlamında Doğuculuk denen bir akıma yol açarken (Kendal, 1993:64) ortaya çıkan bu yeni Kürt (karşı) eliti de ‘Doğucular’ diye adlandırıldı.⁶ Bu tartışmalar sadece Kürt dergileri ile sınırlı kalmadı, dönemin etkili dergisi Yön’ün yanı sıra sol çevrelerin yayın organları ile - en azından tartışmanın başlangıcında- liberal aylık dergi Barış Dünyası bu konuya epey ağırlık verdiler. Yön dergisindeki tartışmalar Doğu’nun az gelişmişliği ve feodalizmin süren hakimiyetine odaklanarak bölgesel gelişme çerçevesinde sınırlı kaldı. Sorunun ‘etno-kültürel karakter içerdiği ancak utangaçça itiraf edildi, bunun ötesine geçen çok az metine yer verildi’. (Yeğen 2006:161).⁷

İkinci temel aktivite odağı ise doğrudan politik alanın kendisiydi. 1946’da çok partili sisteme geçilmesinden itibaren, köylülüğün ezici nüfus çoğunluğu büyük bir politik anlam da kazanmaya başlamıştı; Keyder’in ifadesiyle ‘Türkiye politikasında ilk kez köylülük kazanılması gereken aktif bir güç haline geldi’. (1979:18). Bu da yönetici iktidar bloku içinde olduğu kadar ekonomiden devlet-din ilişkilerine kadar bir dizi alandaki politikalarda kapsamlı değişimlere yol açtı. Kürt aşiret ve dini liderleri gibi dışlanmış eski sınıflar ‘blok halinde kırsal oy getirecekleri’ için sahneye geri döndüler. (Watts, 2010: 29)”.⁸ Ancak 1930’lardan 1960’lara kadar olan ve ‘Sessizlik’ ya da ‘Yılgınlık Yılları’ olarak adlandırılan bu dönemde özerk bir Kürt aktörü/öznesinden söz etmek mümkün değildir. (Bozarslan, 2003:31; 2008:850)

Kürt politikası ile veya daha doğru bir deyim ile ‘Kürtlük’ eksenli politika ile özdeşleştirilen ilk yasal parti, 1961’de çoğunlukla eski DP üyeleri tarafından kurulan Yeni Türkiye Partisi(YTP) oldu.⁹ Hatta Aktürk’e göre, “YTP ... 1990’larda Kürt milliyetçi partileri çıkana kadar Türkiye tarihinde Kürt seçmenlerle özdeşleştirilen tek parti” olmuştur (2012). Ancak Aktürk ve konu üzerine yazan diğer akademisyenler de ‘YTP’nin Kürt milliyetçi partisi olmadığı’, ‘Kürtlerin etnik temsili iddiasının bulunmadığı’ veya ‘Kürtlerin taleplerini politik programına eklemlemediği’ hususlarını vurgulamaktan geri durmadılar.¹⁰ (Aktürk, 2012:145; Watts, 2010:38; Gunes, 2012:53). Önemli bazı Kürt politikacılarının üye ve yönetici olarak içinde yer aldığı YTP, 1961 seçimlerinde özellikle Kürt illerinde başarılı oldu.¹¹ Esas olarak partinin ‘Kürt görünümü’ başta Sağlık Bakanı Dr. Yusuf Azizoğlu olmak üzere bazı önemli Kürt üyelerinden ve onların Kürt nüfusu ağırlıklı bölgeye yönelik politikalarından kaynaklanmaktadır. Watts’ın ifadesiyle, “Azizoğlu’nun kişisel tarihi ve O’nun ülkenin doğu illerine altyapı ve kalkındırma hizmetleri götürmeye yönelik kararlı çabalarından dolayı, parti Doğuculukla özdeşleştirildi”. (2010:37). Aktürk de YTP’nin bu yatırım politikasını, Kürt taraftarı bir politik yönelim olarak değil, sosyo-ekonomik modernleşme paradigması çerçevesinde yorumlar. ‘Tam tersine’, der Aktürk, ‘YTP Kürtlerin Türk toplumuna entegrasyonu ve gönüllü derinleşen asimilasyonunun taraftarıdır’ (Aktürk, 2012:146) ve Aktürk’ün görüşüne göre, bu politika Azizoğlu’nun temsil ettiği ‘geleneksel, feodal Kürt eliti açısından çok tipiktir’ (148).

⁶ Genel olarak ‘Kürdistan’ ve ‘Kürt’ yerine ‘Doğu’ ve ‘Doğulular’ terimlerinin kullanılmasının yasal sınırlamalardan kaynaklandığı belirtilmektedir. (Gunes, 2012); Bruinessen, 2000: 228)

⁷ Yön’ün Kürt meselesini nasıl tartıştığına ilişkin (Yeğen, 2006:160-163).

⁸ Demokrat Parti-Kürtler arasında ilişki için (McDowall, 1997:397-401) ve yasal Kürt politikası için (Watts, 2010).

⁹ Kurucuları arasında Ekrem Alican (Başkan), Prof.Cahit Talas, Prof.Aydın Yalçın, Hikmet Belbez, İrfan Aksu, Raif Aybar, Hasan Kangal, Sırrı Öktem, Dr.Esat Eğilmez, Yüksel Menderes, Dr.Yusuf Azizoğlu, Ali İhsan Çelikkan, Emil Galip Sandalci, İhsan Hamit Tigrel, Rıfat Özten, Cemal Tarlan, Recai İskenderoğlu, Fahreddin Kerim Gökay, Sadık Perinçek, Hayri Mumcuoğlu bulunmaktadır. (http://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/siyasi_partiler.html.)

¹⁰ Bir doktora tezi dışında YTP üzerine özel bir akademik çalışma yoktur: (Çolak, 1997). Fakat bazı çalışmalarda YTP üzerine tartışmalar bulmak mümkündür, bunların en geniş Aktürk’ün çalışmasıdır. (2012:140-150).

¹¹ Ülke genelinde % 13,7 oy alan, 67 ilin 16’sında birinci parti olan YTP’nin bu başarıyı gösterdiği iller arasında ağırlıklı Kürt nüfusa sahip olan Diyarbakır, Van, Muş, Siirt, Bingöl, Bitlis, Tunceli ve Adıyaman bulunmaktadır

İlk özgün Kürt milliyetçi partisi veya McDowall'ın sözleri ile 'ilk özel olarak Kürtçü parti' (1997:408), 1965 yılında kurulan Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi (TKDP) oldu.¹² Irak Kürdistan Demokrat Partisi'nin (IDKP) bir kolu olan parti, IDKP'nin Irak'ta öngördüğüne benzer bir özerklik programını savundu. 1970'lerin başlangıcına kadar tek Kürt partisi olarak etkin olan parti, bir dizi ciddi engelle de karşılaştı. İlk ciddi tehdit, parti lideri av. Faik Bucak'ın 1966'da (devletin arkasında olduğu düşünülen) bir silahlı saldırı sonucunda öldürülmesi oldu. Daha sonra parti lideri olan Said Elçi ve diğer kurucular (biri hariç) 1968 yılında tutuklanarak yargılandılar. Esas olarak kırsal alanda ve medrese kökenli geleneksel aydınlar ve 'esnaf, eşraf' gibi kesimler arasında çalışan partinin temel gündemi Irak'taki KDP'ye destek sağlamaktı.¹³

1960'ların Kürt öznesinin doğuşu açısından önem taşıyan diğer bir yönü ise sosyalizmin hegemon söylem olarak Türk ve Kürt gençleri arasında gelişmesine paralel olarak ortaya çıkan kitle hareketleri olmuştur. Bu kitle hareketliliği Kürt siyasetini sadece entelektüeller veya 'eşrafın' hâkimiyetindeki bir aktivite olmaktan veya sadece seçim politikasının parçası olmaktan çıkarmıştır. Bozarslan'ın 'Kürt milliyetçiliğinden sosyal muhalefet olarak Kürt hareketine geçiş' (2008: 852) olarak adlandırdığı bu süreç, Kürt kitlelerinin politikada aktif bir güç olmaya yönelimi anlamına da gelmektedir. Bu geçiş sürecinin belirleyici momentleri ise Doğu Mitingleri olmuştur.¹⁴ 1967 ile 1969 arasında gerçekleştirilen bu mitingler¹⁵ kültürel baskı ve ekonomik geriliğe karşı kitlesel protestolara dönüştü. Kürt aktivizmi açısından önemli bir dönüm noktası oluşturan mitingler, aynı zamanda aydınların dile getirdiği 'bölgesel eşitsizlik, Doğu'nun ihmali, kültürel ve politik baskı' gibi taleplerin sıradan insanlar arasında ne kadar güçlü karşılık bulduğunu da ortaya koydu.

Gündoğan'ın tezinde belirttiği gibi, "Doğu Mitingleri ayrıca Türk solu ile o zamana kadar bu solun içinde yer alan Kürtlerin yıllar süren ortaklığının bir ürünü olarak da önemlidir". (2005:146). Kürtler Türkiye'de gelişen sol hareketin aktif parçası olmuşlardı. 1960'ların sonuna kadarki dönemin en önemli sosyalist örgütü TİP içerisinde 'Doğular' diye adlandırılan etkili bir Kürt grubu vardı.¹⁶ Bu grubun genel olarak Türk solu ve özel olarak TİP içerisinde, Kürt sorununa yönelik ilginin doğmasına yol açtığı belirtilebilir. Ancak not etmek gerek ki, özerk Kürt örgütlenmesi, TİP'in içindeki bu kanat üzerinden değil de, yükselen gençlik hareketinin açtığı alandan doğacaktır. Bu açıdan Kürt hareketinin, Bozarslan'ın işaret ettiği gibi, hem Türk solundan hem de Irak'taki Kürt hareketinden gerçek özerkleşme momentleri, bir kitle örgütü olan Doğu Devrimci Kültür Ocakları'nın (DDKO) kurulması ile gerçekleşti. Bu Ocaklar toplu halde kapatılmayı engellemek için farklı illerde ayrı ayrı dernekler olarak kurulsun da, hem program açısından hem de birbirleri ile bağlantıları itibari ile bir ağ oluşturuyorlardı.¹⁷

Tüm faaliyetleri Kürt halkının, dili, tarihi ve kültürü temelinde ayrı bir ulus olarak varlığının savunulması ve devletin Kürtlere karşı uyguladığı şiddet ve baskıya dikkat çekmeye yönelik olan DDKO deneyimi, yeni oluşan Kürt öznesi açısından önemli bir değişim anlamına gelmiştir. Birincisi Kürt gençlerinin ve

¹² TKDP'nin kuruluş dönemi ve 1968'deki yargılanma süreci için, (Epözdemir, 2005) ve (Gündoğan, 2002).

¹³ Ancak ileriki bölümde vurgulayacağımız gibi, bu en geleneksel parti de sol dalganın etkisinden kurtulamayacaktır, Güney Kürdistan'daki (Irak) Barzani hareketinin yenilgisinin ardından 70'lerin ikinci yarısında içinden çıkan sosyalist eğilim (KUK) karşısında kısmen etkisizleşecektir.

¹⁴ Doğu Mitingleri'nin kapsamlı analizi için, (Beşikçi, 1992) ve (Gündoğan, 2005).

¹⁵ Mitinglerin yer ve tarihleri: 13 Ağustos 1967 Silvan, 3 Eylül 1967 Diyarbakır, 24 Eylül 1967 Siverek, 8 Ekim 1967 Batman, 15 Ekim 1967 Tunceli, 22 Ekim 1967 Ağrı, 18 Kasım 1967 Ankara, 13 Nisan 1969 Diyarbakır, 17 Temmuz 1969 Suruç, 27 Temmuz 1969 Hilvan, 2 Ağustos 1969 Varto, 2 Ağustos 1969 Siverek, 24 Ağustos 1969 Lice, 3 Eylül 1969 Diyarbakır.

¹⁶ Bu grup ve genel olarak TİP içindeki konumlarına ilişkin (Alış, 2009).

¹⁷ Mayıs 1969'da ilk olarak Ankara ve ardından da İstanbul'da kurulan DDKO, sırasıyla Kasım 1969'da Ergani'de, Aralık 1969'da Silvan ve Kozluk'ta, Ocak 1971'de Diyarbakır ve Batman'da açıldı. Tüm dernekler 1971 yılında kapatıldı. DDKO'ya ilişkin daha kapsamlı bir çalışma için; (Yeleser, 2011). Ayrıca *Bir Dergisi*'nin iki özel sayısı (2007a ve 2007b).

toplumun çeşitli kesimlerinin kitle örgütü olarak daha önceki aydınlar topluluğu/kümeleşmesinin ötesine geçmiştir. İkincisi dönemin tek Kürt partisi olan TKDP'den ideolojik tercihleri itibari ile ayrılmıştır. Bu ikincisinin açık muhafazakâr ideolojik hattının tersine, DDKO sosyalist eğilim içindeydi. Tabii ki bir yasal kitle örgütü olarak Ocaklar'ın sosyalist eğilimi bir partininkinden daha farklı idi. Nitekim kendisi de DDKO üyesi ve sanığı (daha sonra da 1970lerin ikinci yarısından itibaren Komal Yayınevinin sahibi) olan Recep Maraşlı, devrimci üniversite gençliğinin ağır bastığı üyelerin üç kategoride gruplanabileceğini belirtir: “Irak Kürdistanı'ndaki Barzani hareketine sempati duyan geleneksel Kürt aydınları, TİP'i destekleyen veya bağımsız liberaller olarak tavrı alan modern Kürt aydını ve sonuncu olarak da Marksizm ve Ulusal Kurtuluş Hareketleri'nden etkilenen radikal üniversite gençliği”. (Maraşlı, 2010). Üçüncüsü, DDKO kurucu kadroları ile dönemin Türk sosyalistlerinin çoğu benzer ideolojik yönelime sahip olsalar da, DDKO Türk sosyalistlerinden de ayrılarak özerk (ve 70'lerden itibaren de 'bağımsız') bir Kürt sosyalist çizgisi oluşumunda temel kaynaklardan biri olmuştur. Bu kopuşun önemli nedenlerinden biri Türk sosyalistlerinin genel olarak Kürt meselesi karşısındaki 'sosyalizm/devrim ile halledilir' şeklinde özetlenebilecek yaklaşımları idi.¹⁸

Sonuçta Kürt hareketinin özerkleşmesi ve Kürt aktivistler üzerinde sosyalist ideolojinin hâkimiyeti başa geçen süreçler olmuştur. Bozarslan'ın ifadesiyle, “klasik milliyetçi temaları terketmese de, Türkiye'deki Kürt hareketi de facto olarak milliyetçilik ötesi bir nitelik kazanmakta, kendisini işçi-köylü hareketinin ve emperyalizme karşı savaşan halkların bir parçası olarak algılamaktaydı”. (2008:855).

Ancak Türk solu da Kürt meselesine ilişkin tartışmalardan tamamen uzak durmadı. 1960'lardan itibaren ideolojik ve politik olarak gelişmeye başlayan ve uzun bir süre de Kürt aktivistleri için çıkış yolu rolü oynayan Türkiye sosyalist hareketi, bu dönem Kürt meselesini esas olarak az gelişmişlik paradigması içinde tartıştı. Örneğin TİP programında Kürt meselesi bir Doğu sorunu olarak 'Doğu'nun kalkınması' başlığı altında ele alındı. Bu konudaki en radikal karar ki; daha sonra Anayasa Mahkemesi tarafından partinin kapatılmasına gerekçe yapılacaktır; TİP'in 1970 yılındaki 4. Genel Kurulu'nda alındı. Kongre'de kabul edilen bir karar ile 'Türkiye'nin doğu ve güneydoğusunda Kürt halkının varlığı' kabul edildi. Kürt meselesi sadece az gelişmişlik sorunu değil aynı zamanda etnik ve ulusal bir sorun olarak tanımlandı. Ayrıca parti olarak Kürtlerin demokratik taleplerinin ve anayasal haklarının kabul edilmesi için mücadelelerini destekledikleri duyuruldu. Ancak aynı süreçte gelişen özerk Kürt siyaseti, yani DDKO, bu kararın formülasyonu ve kabul edilmesinin kendi çabaları ile gerçekleştiğini daha sonra açıklayacaktır. (Rızgari, 1978, s. 18). TİP içinde yer alan 'Doğular' grubunun kimi üyeleri de (Burkay, 2001: 279-281; Ekinci, 2012: 791-794) bunu doğrularak diğer Kürt yapılarının (DDKO ve T-KDP) TİP'i zora sokma girişimi olarak değerlendirip eleştirmektedir. Sonuçta kimin inisiyatifi ile alınmış olursa olsun, Güneş'in de belirttiği gibi, bu karar 'ilk kez bir yasal partinin açıkça Türkiye'de Kürt halkının varlığı kabul etmesi ve ulusal baskıya dikkat çekmesi açısından önemliydi' (2012:60).

Bu süreçte Türk solunun yürüttüğü ve Kürt aktivizmi üzerinde etkisi olan başka tartışmalar da vardı. En önemlisi de sosyalist hareketin Sosyalist Devrim (SD) ile Milli Demokratik Devrim (MDD) tezleri temelinde iki ana grup olarak ayrışmasına yol açan tartışma idi. “Bu iki ana akımın her biri daha sonra kendi içinde bölünmeler yaşadı; dolayısıyla aslında bölünme bu iki ana akımın çok daha ötesinde boyutlar kazandı”. (Jongerden ve Akkaya, 2013: 42) MDD'yi savunan grup içinden doğan ve 70'lerden günümüze

¹⁸ Türk solunda iki ismin, Hikmet Kıvılcımlı ve İbrahim Kaypakkaya'nın Kürt sorunu konusunda genel akımın çok dışında bir tutum aldıklarını not düşmek gerekmektedir. Kıvılcımlı, 1930'larda kaleme aldığı ancak 80'lerde günışığına çıkan *Yol* serisinde 'Doğu meselesini' bir milliyetler meselesi olarak ele alıp 'Kürdistan'ın ayrı bir pazar oluşturduğunu' belirtirken; Kaypakkaya da ezilen bir millet meselesi olarak tartıştığı Kürt meselesinde kendi kaderini tayin hakkını koşulsuz savunmuştur. (Bozarslan, 2007b: 520-22).

Türkiye’de radikal sol çizginin genel çerçevesini belirleyen temel örgütler (THKO, THKP-C, TKP/ML) de bu dönemde kuruldu. Küba’dan Vietnam’a, Laos’tan Angola’ya, Mozambik’e, Gine’ye, Cezayir ve Filistin’e dünyanın başka bölgelerinde yürütülen silahlı mücadeleden de esinlenen Türkiye solunun bu radikal kesimi, kısa sürede giriştiği şiddet eylemleri ile politika alanını etkiledi. Bu grupların içinde bireysel olarak çok sayıda Kürt öğrenci-geçer yer alırken, Kürt aydınları, TİP içindeki ‘Doğulular’ grubu ve DDKO, MDD tezlerini savunan bu gruplara fazla yakınlık duymadı (Maraşlı, 2010). O dönem DDKO’larda temsilini bulan özerk Kürt siyaseti açısından temel sorun Kemalizme yaklaşımdı (Rızgarî, 1978:21) ve bu açıdan da özellikle MDD’yi savunan grupların değişik derecelerde Kemalizme tarihi veya güncel olarak olumlu rol atfetmeleri temel bir ayrılık noktası oldu.¹⁹

Öte yandan gerek dayandığı lider figürü gerekse 1970’lerin Kürt siyasal hareketini etkilemesi açısından önem taşıyan bir başka oluşum olan T-KDP (Türkiye’de Kürdistan Demokrat Partisi veya Şıvancılar) de aynı dönemde ortaya çıktı.²⁰ T-KDP, genellikle TKDP ile birlikte ve çoğunlukla da onun sol kanadı olarak değerlendirilen bir örgüt olagelmıştır. (STMA, 1988: 2320). Ancak konuya ilişkin, özellikle de son yıllarda yayınlanan araştırma ve anı kitaplarındaki bilgiler temelinde T-KDP’yi, esas olarak kurucusu Dr. Sait Kırmızıtoprak’ın (Dr.Şıvan) kişisel girişimleri ile temellenen ve TKDP ile hem yakın ilişkide hem de rekabet içinde olan ayrı bir örgüt olarak tanımlamak çok daha doğru olacaktır. TKDP’nin geleneksel, muhafazakâr çizgisine karşı, Dr.Şıvan hareketi (T-KDP) dönemin radikal sol hareketlerinden çok daha fazla etkilenen bir temelde ortaya çıkmıştır. Öte yandan Kürt hareketinin beslendiği iki temel kaynaktan biri olan Güney Kürdistan’daki Barzani hareketi ile de sonu oldukça trajik biten yakın bir ilişki içinde oldu.²¹ Daha sonraki Kürt örgütlerinden çok daha önce sorunu ‘dahili milli iç çelişki’ diyerek siyasal temelde tanımlaması, parti örgütlülüğünü esas alıp silahlı mücadeleyi öngören bir anlayış içinde olması itibari ile bu hareket, dönemi açısından oldukça radikal olarak nitelenebilir. Bütün bu özelliklerinin yanı sıra Kürt hareketinin beslendiği iki temel kaynaktan da –sol düşünce ve Güney Kürdistan’daki milliyetçi hareket- belli bir rezonans içinde olma ve güçlü bir lider figürü etrafında ortaya çıkması, Dr. Şıvan hareketinin 1968- 1971 arasında oldukça kısa süren hayatına rağmen 70’lerde de Kürt hareketinin aktığı kanallardan biri olmasına yol açmıştır.

2.1971 Darbesi ve Sonrası: Hazırlık Süreci

Sonuçta, Kürt hareketi de, Türkiye sosyalist hareketi de, tüm sol ve Kürt örgütler ile yayınları yasaklayan, kadrolarını tutuklayıp devrimci hareketin liderlerini öldüren Mart 1971 darbesinin şiddetinden kaçamadı. Ancak bu darbe ve arkasından gelen devlet şiddeti, bu hareketler açısından bir son anlamına gelmekten çok yeni bir sürecin başlangıcı olarak görülebilir. Bunda temel etkenlerden biri, 12 Mart darbesinin niteliği idi. Samim’in ifadesi ile “1971 darbesinin amacı sınırlı idi. Mevcut kapitalist sistemin yerini almak veya kendi diktatörlüğünü yerleştirmekten çok, Ordu, acımasızca etkili bir kontra-gerilla kampanyasını yürütmekle yetindi”. (1981:72).

¹⁹MDD tezlerini esas almalarına rağmen bu radikal örgütler, bu tezin bazı temel yönlerini (orduyu esas alma, sosyalizmin bir darbeye gerçekleştirebileceğine olan inanç gibi) reddederek başlıca destekleyici gücü köylüler oluşturmak üzere proleterya öncülüğünde devrim anlayışını vurguladılar (Çayan 2008; THKO 1972). THKO ve THKP-C Kemalist hareketin 1919-24 dönemini ilerici saymakla birlikte milliyetçiliği reddetti. Buna karşın TKP-ML, başından itibaren Kemalizm karşısında son derece eleştirel bir durum sergileyerek bunun “komprador burjuvazi ile feodal toprak ağalığını temsil eden bir faşizm’ olduğu görüşünü savundu (STMA 1988: 2194).

²⁰ T-KDP lideri Dr. Sait Kırmızıtoprak (Dr.Şıvan) 49’lar olayında yer alan, daha sonra da dönemin Yön, Dicle-Fırat gibi önemli sol ve Kürt dergilerindeki çeşitli yazıları ile tanınan önemli bir Kürt aktivisti idi. (Arik, 2011; Miroğlu, 2009).

²¹ Hala yoğun tartışmalara neden olan Dr. Şıvan ve iki arkadaşının, TKDP lideri Sait Elçi ve iki arkadaşını öldürdüğü gerekçesi ile Barzani liderliğindeki IKDP tarafından öldürülmesi. (Arik, 2011:465-505; Aydoğmuş, 2005: Büyükkaya, 2008).

Devlet şiddeti ilk özerk Kürt örgütlenmesine zaten darbeden önce yönelmişti. Ankara ve İstanbul DDKO merkezleri Ekim 1970'de polis tarafından basıldı ve bazı üyeler tutuklandı. Darbeden sonra da DDKO'nun tüm çalışmaları durduruldu ve sıkıyönetim mahkemesinde dava açıldı. Aynı şekilde TKDP için de dava açılırken, DDKO davasında yapılan savunmalar hem o dönem itibari ile hem de 1970'lerde gelişecek Kürt hareketi açısından önemli bir dönemeci oluşturdu.²² Toplu savunmaların ağırlıklı kısmı askeri savcılığının 'Kürtçe bir dil değildir, Türkçe'den ve başka dillerden toplanmış kelimeler yığınıdır' tarzındaki iddialarına karşı Kürt halkının dili ve kültürü ile ayrı bir halk olarak varlığını savunmaya adanmıştı. Hem savunmaların genel konumu hem de duruşmalarda alınan tavır (toplu savunma yapmak, askeri mahkemenin zorladığı bazı uygulamalara karşı direnmek vs) DDKO'nun Kürt hareketinin daha sonraki süreçlerindeki esin kaynaklarından biri olma iddiasına güç kattı.²³ Daha da önemlisi Kürt hareketinin özerkleşme momenti olarak oluşması, aktiviteleri ve savunma metni ile DDKO, Kürt sorununun 'bölgesel azgelişmişlik' değil de, 'ulusal sorun' olarak tanımlanmasına geçişte önemli bir konum kazanmış oldu.²⁴

Genel olarak 1971-74 süreci, T-KDP'nin Güney Kürdistan'da üslenerek oluşum süreci yaşaması (her ne kadar akamete uğrasa da), Diyarbakır'daki DDKO yargılaması ve savunmalar ile 12 Mart darbesi ardından tutuklamlardan kurtulanların Ortadoğu ve Avrupa'ya çıkışları temelinde daha sonraki yıllarda ortaya çıkacak Kürt hareketinin gelişim hatlarını belirledi.²⁵ Nitekim Kürt hareketi açısından bu süreçte netleşen bazı temel hususlar daha sonraki gelişmelerin de zemini oldu. Bunlar, 'Kürdistan sömürge' tezi ve buna dayalı Ulusal Kurtuluş Mücadelesi yürütülmesi gerektiği perspektifi ile ayrı (bağımsız) ve esas olarak da illegal örgütlenme anlayışı idi. PSK, DDKO kökenli örgütler ve PKK gibi Kürt hareketinin daha sonra ana omurgası olarak nitelenebilecek hareketlerin hepsinin de bu süreçte bu iki temel konuda netleştikleri söylenebilir. Örneğin PSK lideri Kemal Burkay anılarında, ilk kez ayrı ve illegal bir örgüt kurma fikrini TİP içindeyken bir grup arkadaşı ile 12 Mart öncesi tartıştıklarını (2001: 284), daha sonra aynı tartışmayı darbe ardından tutuklu olduğu Diyarbakır cezaevinde de yinelediklerini (329) ve son olarak 1973 yılında Avrupa'da iken bu görüşlerinin netleştiğini (385) belirtmektedir. Benzer şekilde PKK lideri Öcalan da, 1972-3 döneminde cezaevinde iken örgütlenme konusunda netleştiğini '73 baharı ile birlikte Kürdistan temeline dayalı bir gruplaşmanın oldukça rol oynayacağını kestirdim' diyerek ifade etmektedir. (Sayın, 1997:73).

Düşünce ve söylemde netleşmelerden öte kamusal alanda görülebilir etkili politik örgütlenmeler ve aktiviteler açısından ise bu süreç sessiz bir hazırlık dönemi olarak değerlendirilebilir: 1974 Temmuz ayındaki genel af ve sonrasına kadar, DDKO davasından yargılananlar cezaevindedir; Güney Kürdistan'da Dr. Şivan hareketine katılanlar dağılmış, bir kısmı Türkiye'ye dönerken aralarında daha sonra Kürt hareketinde önemli konumlar işgal edecek olan Necmettin Büyükkaya gibi kimi isimler ile TİP içinden Kemal Burkay, önce Suriye-Lübnan ardından da Avrupa'ya çıkmışlardır; bu isimlere göre

²² Türkiye'de mahkemelerde Kürt hareketinin siyasi savunma yapma geleneği açısından, bkz, (Gündoğan, 2007). Özel olarak DDKO savunmaları için, bkz (Devrimci Doğu Kültür Ocakları Dava dosyası 1, 1975) ve (Gündoğan, 2007:181-207). DDKO davasında mahkemenin çeşitli aşamalarında birden çok toplu savunma farklı tutuklu grupları tarafından yapıldı. Daha sonraki (1970'ler) politik gruplaşmalar açısından da önemli olan bu farklı savunmaların en çok öne çıkanı daha sonra Rizgarî grubunu oluşturacak 'Ocak Komünü' ile Özgürlük Yolu (PSK) ve Kawa gibi değişik hareketler içinde yer alacak grubun yaptıkları savunmalardı.

²³ '.....[DDKO] daha sonra Rizgarî, Özgürlük Yolu, Kawa gibi birçok Kürt hareketine kadro sağlamıştır' (Gündoğan, 2012: 117-8).

²⁴ Bu arada TİP yetkililerinin özellikle de 4.Kongre'de Kürt sorununa ilişkin aldığı karara yönelik Anayasa Mahkemesi'nde yaptığı savunma Kürt çevrelerinde ciddi bir hayal kırıklığına yol açacaktı. (Rızgarî, 1976: 21).

²⁵ Gündoğan, bunu 1974'den sonra Kürt hareketi açısından belirleyici olacak radikal diskurun Güney Kürdistan, Avrupa ve Diyarbakır olmak üzere üç alanda üretilmesi süreci olarak ifade ediyor (2007: 197).

daha yeni kuşaktan gelen Öcalan ise kısa süreli cezaevi süreci ardından Ankara’da üniversite gençliği içinde gruplaşma çalışmaları yürütmektedir. Kürt politikacıların Güney Kürdistan ve Suriye-Lübnan’a çıkışları aynı zamanda kendilerinden önceki kuşaklardan burada kalan Kürt politikacıları (Cigerxwin, Ekrem Cemilpaşa, Hesên Hîşyar vb) ile tanışma, Avrupa’ya çıkışları ise henüz çok cılız da olsa Kürt diasporası ile buluşma anlamına gelecektir. Bu alanlar Türkiye’deki Kürt hareketi açısından 1970’lerin sonu ve 1980’ler itibari ile çok daha önemli roller oynayacaktır.

Türk solunun da bir bütün olarak kamusal alanın dışında ağırlıklı olarak küçük çevreler ve yerel bağlar içinde kendini koruma çalıştığı bu 12 Mart darbesi sonrası dönemden çıkış, 1973 Ekim ayında yapılan genel seçimlerde politik tablonun değişmesi ve ardından 1974 yazında tüm siyasal tutukluların serbest bırakıldığı genel af ilanı ile başladı. Serbest kalan Kürt ve Türk sosyalistleri özellikle gençlik arasında canlı bir kitlesel zemin buldular. (Samim, 1981: 73). Böylece 1975 yılından itibaren birbirinden örgütsel olarak bağımsız gelişen Kürt ve Türk sol hareketleri dönemi başlamış oldu.

3.1975 Sonrası Kürt Hareketi’nin Sahneye Çıkışı

Kürt hareketi 1975 yılından itibaren çok parçalı bir yapı olarak sahneye çıktı. Bu sahneye çıkış, 1971-74 sürecinde ortaya çıkan iki temel eksende (‘Kürdistan sömürgeci tezi’ ile ‘Türk solundan ayrı örgütlenilmesi kararı’) gerçekleşti. Bu konudaki saptamalar 1975 yılından itibaren yayına başlayan çeşitli dergilerde yazılar ve Türk solu ile yapılan tartışmalarla derinleştirildi. Özellikle ‘Kürdistan sömürgeci’ tezine Türk solunun hemen hemen tümü²⁶ ‘sömürgecilik, emperyalizmin belirli bir tarihsel aşamasında ortaya çıkan bir olgudur ve Türkiye’nin kendisi (yarı/yeni) sömürge durumunda olduğundan aynı zamanda emperyalist bir ülke olamaz’ argümanı ile karşı çıktı. (Jongerden ve Akkaya, 2013: 50). Türk solunun birbirinden farklı çevreleri tarafından paylaşılan bu görüşler daha da ileri götürülerek ‘sömürgecilik tezi, ayrılıkçı burjuvazinin pazara egemen olma tezidir’ (Ürün Sosyalist Dergi, ‘Ulusal Baskı ve Ayrıcalık, Sayı 36. 1977, akt. STMA: 2308) noktasına vardı. Bu tartışmaların mantıki sonucu da ayrı örgütlenmenin olamayacağı idi.

Öte yandan Kürt örgütleri açısından, ‘Kürdistan sömürgeci’ tezinin patent sahipliği konusunda 1970’lerden itibaren süren, zaman zaman bugüne de yansıyan, bir tartışma vardır. Bu tezin Kürtler arasında ilk kez hangi tarihte ileri sürüldüğünü tespit edemediğini belirten Bozarıslan, Zinar Silopi’nin (K.Cemil Paşa) 1969’da yayınlanan anılarında bu kavramı kullandığını kaydetmektedir. (2007a:1204). TKDP kurucularından Şakir Epözdemir de, 1969 yılındaki savunmasında ‘Kürdistan, 46 yıldır Türkiye’nin sömürgeci’ demiştir. (2005:39). Fakat sömürgeciliğin her iki kaynaktan da bahsedildiği biçimi ile 1970’lerde geliştirilen teorik veya ideolojik nitelikte tez olmaktan çok bir isimlendirme olduğu kaydedilmelidir. Temel bir ideolojik tez ve bu temelde örgütlenme, mücadele çerçevesi olarak ‘Kürdistan sömürgeci’ saptamasına, esas olarak Dr. Şivan’ın 1969 -71 arası yazılarında rastlamaktayız. Daha sistematik olarak ve Marksist literatür temelinde ‘Kürdistan sömürgeci’ tezinin gelişim çizgisini ise Kemal Burkay’ın Avrupa’da sürgünde iken 1973 yılında Hıdır Murat takma adı ile yazdığı ‘Türkiye Şartlarında Kürt Halkı’nın Kurtuluş Mücadelesi’ adlı kitaptan başlayarak, 1975 yılından itibaren *Özgürlük Yolu*, *Rızgari* ve *Kawa* gibi legal dergilerdeki yazılar ile PKK’nin 1977 yılından sonra illegal yayınladığı broşür ve kitapçıklarda bulmak mümkündür. Bu noktada, akademik alanda çalışmaları ile İsmail Beşikçi’nin de bu tezin oluşumunda katkıları göz ardı edilemez: “... Beşikçi’nin Kemalizmi hedef

²⁶ Bu açıdan istisnai durum THKP-C kökenli hareketlerden Kurtuluş İdi. Kürdistan’ın sömürge olduğu saptamasını yapan aynı adlı derginin Temmuz 1976 tarihli ikinci sayısından son sayısına (Aralık 1979, 35. Sayı) kadar birçok sayısında ulusal soruna ilişkin yazılara yer verildi. Sömürge tezini savunmasına karşılık birlikte örgütlenmeyi öngören Kurtuluş, daha sonra Türkiye ve Kuzey-Kürdistan Kurtuluş Örgütü (TKKKÖ) adını aldı.

alan Bilim Yöntemi dizisinin [Komal Yayınevi tarafından 1976-78 arasında yayınlanan, bn.] ilk üç kitabı Kürt hareketinin yeni bir tarih yazımına sahip olmasını sağlamış, bu tarih yazımı ise Kemalizm'in ötesinde Türkiye'nin meşruiyetinin sorgulanmasını beraberinde getirmişti". (Bozarslan, 2007a:1181). Maraşlı da, 1975 yılından itibaren, Komal yayınevi ve *Rızgarî* dergisi yayınlarında savunulan 'Türkiye'nin sömürgeci bir devlet ve Kürdistan'ın da ayrı bir tarihsel, sosyolojik bütünlük taşıyan sömürge bir ülke olduğu tezinin kurulmasında ... önceleri Rızgarî yazı kolektifinde yer alıp daha sonra düşünsel üretimini bu çerçevede ama bağımsız olarak yürüt(en)' Beşikçi'nin önemli katkıları olduğunu belirtmiştir. (2010).

Sonuçta bütün Kürt örgütleri, bu çerçevede 1970'lerin ortalarından itibaren, Kürt hareketinin kurucu tezi olarak ortaya çıkan sömürge tezi temelinde, bir yandan Türk solu ile tartışmalar yürütürken, diğer yandan da başka ülkelerden örnekler bularak kendi tezlerinin doğruluğunu savunmaya çalıştılar. Bu çerçevede örneğin bir başka yarı (veya yeni) sömürge ülke durumundaki Etiyopya'nın sömürgesi olarak Eritre veya Portekiz ile Angola arasındaki ilişkiler en çok verilen örnekler oluyordu. (Jongerden ve Akkaya, 2013: 51) Bütün bu tartışmalar sonucu kendi tezlerini güçlendiren Kürt örgütlerinin (ilk başlarda TKDP hariç) büyük çoğunluğu, hedeflerini Ulusal Demokratik Devrim Mücadelesi verip bunu daha sonra sosyalist devrimle tamamlamak olarak tanımladılar. Bu ortak paydanın yanı sıra Kürt hareketinin hem oluşum sürecini etkileyen hem de kendi içinde farklılaşmasına zemin olan iki husus daha vardır.

Birincisi Güney Kürdistan'da 1961 yılından itibaren Kürtlerle merkezi Irak hükümeti arasında - ateşkes ve görüşmeler şeklinde kesintilerle de olsa- süre giden mücadele. Daha önce belirttiğimiz gibi Güney Kürdistan'daki bu gelişmeler 1960'lardan itibaren Kürt hareketinin sosyalizmin yanı sıra ikinci kaynağı olagelmıştır. TKDP'nin oluşumu, T-KDP'nin ortaya çıkışı ve her iki hareketin liderlerinin ölümü ile akamete uğramaları da buradaki gelişmelerle yakından bağlantılıdır. 1975 yılında Barzani hareketinin trajik yenilgisinin, Kürt hareketinin önemli bir kısmı üzerindeki etkisi ise daha sarsıcı olmuştur. Kürt hareketini etkileyen bir diğer husus da dünya sosyalizm hareketinde yaşanan Moskova-Pekin merkezli ayrışmanın yansımaları olmuştur. Türk soluna etkisi kadar büyük olmasa da, bu ayrışma Kürt hareketinin kendi içindeki farklılaşmasının önemli zeminlerinden biri olmuştur.

Sonuçta iki ortaklaşılan, iki de ayrışma zemini sayılabilecek husus temelinde 1975 yılından itibaren en az 7 ana yapıdan (TKDP-KUK, DDKD-KİP, Rızgarî, PSK, PKK, Kawa, Têkoşîn) oluşan bir Kürt hareketinin ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Bu örgütleri değişik kriterlere göre farklı farklı sınıflayabiliriz.²⁷

Kökenleri itibari ile bu hareketler üç ana grupta toplanabilir. Geleneksel Kürt milliyetçiliğinin temsilcisi olan TKDP kökenli TKDP-KUK; Kürt hareketinin özerkleşmesinin temsilcisi DDKO kökenli Rızgarî, Kawa ve kısmen DDKD-KİP²⁸ ve Türk sosyalist hareketinden kaynaklı olarak PSK, PKK ve Têkoşîn. Dönemin Türk sol hareketinin sınıflamasında kullanılan 'Sovyetik, Maoist ve bağımsız' (Samim, 1981) kriterleri açısından bakılırsa da, Sovyetik çizgide olan PSK ve DDKD-KİP ile Maoist kanatta yer alan Kawa kutuplaşması arasına diğer hareketleri yerleştirebiliriz.

Yine dönem açısından önemli bir tartışma olan silahlı mücadele konusunda ise öncelikle vurgulanması gereken husus, Kürt örgütlerinin hiçbirinin teorik olarak silahlı mücadeleye kategorik bir karşıtlık

²⁷ 1970'lerdeki Kürt hareketinin genel analizi için, (Ercan, 2010). Ercan, yüksek lisans tezinde çatışmalı politikalar (contentious politics) literatürü çerçevesinde Kürt hareketinin 1970'ler sürecindeki siyasi-toplumsal dönüşümlerini incelerken, C.Gündoğan da makalesinde aynı dönemin Kürt hareketini geleneksel-modern karşıtlığı temelinde tartışıyor. (2012).

²⁸ Bu hareket bir yandan Dr.Şivan'ın T-KDP'sinin, öte yandan da DDKO'nun mirasına dayanmaktadır.

göstermediğidir.²⁹ Örneğin bu konuda silahlı mücadeleye en uzak olarak sunulan ve esas olarak politik mücadeleyi temel aldığını belirten PSK'nin lideri Kemal Burkay, yaklaşımlarını şöyle özetlemektedir: *"PSKT silahlı mücadelenin ancak yığınsal eylemin belli bir aşamasında ve onun bir parçası olarak gündeme geleceği görüşündedir. Bu aynı zamanda bir dizi iç ve dış koşulun uygun düşmesine bağlıdır. Koşulların ne olup olmadığına bakmaksızın, her durum ve şartta silahlı mücadele öneren ve bunu temel alan görüşler yanlıştır".* (STMA, 1988: 2319). PKK dışındaki örgütlerin büyük kısmının silahlı mücadeleye yönelik tavrı, 'önce ideolojik-siyasi bilinçlenme ve örgütlenme' şeklinde özetlenebilir.³⁰ PKK ise şiddete ilişkin yaklaşımını 1978'de yazılan Kuruluş Bildirisi'nde şu temelde belirler: *"PKK, Kürdistan halkı için siyasal, kültürel, sosyal alanda gelişmenin ancak savaş içinde mümkün olacağına inanır..... barışçıl bir ortam içinde her gün ulus olarak eriyip yok olmaktansa, savaşla ve savaş içinde dirilmeyi bir ilke olarak kabul eder. PKK halkımız için öngördüğü düzenin, ancak hayatın her alanında uzun vadeli, basit biçimlerden karmaşık biçimlere doğru verilecek bir savaştan sonra kurulabileceğine inanır. Ama bu, devrim süreci içinde mücadelenin yan ürünleri olarak ortaya çıkan reformlardan yararlanmamayı ve toptan reddetmeyi gerektirmez".* (PKK, 1984:58). Bu temelde, her zaman esinlendiğini vurguladığı Türk solunun radikal kanadının silahlı mücadeleye yüklediği anlama -özellikle de Mahir Çayan'ın Politikleşmiş Askeri Savaş Stratejisi'ne- benzer şekilde, bilinçlenme ve örgütlenmenin ancak silahlı mücadele aracılığıyla mümkün olacağı görüşünü savunan PKK, 1977'den sonra yer yer silahlı mücadeleyi örgütlemeye girişecekti.

Bu genel çerçevede, Kürt örgütlerinin 1971-74 arası düşünsel hazırlık sürecinin ardından 1975 yılından itibaren sahneye çıktığını belirtebiliriz. Teorik çerçevesini Lenin ve daha ağırlıklı olarak da Stalin'in 'ulusal sorun'a ilişkin görüşlerini esas alan 'Kürdistan sömürgeci' tezi oluşturan, pratik yönelimini belirlemede ise Güney Kürdistan'daki Barzani hareketinin 1975 yenilgisinden ders çıkarma kadar Vietnam'dan Angola, Mozambik, Cezayir ve Filistin'e kadar dünyanın başka bölgelerindeki ulusal kurtuluş mücadelelerinden esinlenen bu yeni dalganın temel bileşenlerinin ana faaliyet alanlarını şöyle sıralayabiliriz: illegal örgüt yapısı oluşturma, yasal yayın ve kitle örgütleri faaliyetleri, kitlesel mobilizasyon ve Türkiye'de yükselişe geçen aşırı sağ/faşist hareketle ile yer yer silahlı çatışmaya da varan mücadeleye girişme.

Kürt Örgütler Soyağacı

Kendisini esas olarak 'Kürt ulusal demokratik hareketi için ideolojik-siyasal zemin oluşturma' iddiası ile tanımlayan (Maraşlı, 2010) ve 12 Eylül sürecindeki mahkemelerde de 'bir örgüt değil, dergi çevresiyiz' şeklinde savunma geliştiren Rızgarî hariç, diğer Kürt örgütlerinin hepsi 1975 yılından başlayarak illegal örgüt formunda komiteler, merkez organlar ve kongreler temelinde oluşmuş ve/veya faaliyet göstermiştir.³¹ Bu açıdan ilk olarak TİP içindeki Doğulular grubunun önde gelen isimlerinden Kemal Burkay liderliğindeki PSKT (Partiya Sosyalista Kurdistan a Türkiye- Türkiye Kürdistan Sosyalist

---

²⁹ Silahlı mücadeleye yönelik kategorik bir reddin olmayışı, bunu sadece yoksul gençlik dayatması olarak ve bu temelde de bazı örgütlerle sınırlı gören yaklaşımın (Bozarslan, 2007) yeterli açıklayıcı olmadığını gösteriyor. Dönemin genel sosyalizm ve özellikle de Ulusal Kurtuluş Mücadeleleri'nden beslenen yaklaşımı bu açıdan önemli oranda belirleyici olmuştur. Ayrıca cumhuriyetin ilk 15 yılında yaşanan isyan deneyimleri ile Güney Kürdistan'da 1961'dan itibaren süren mücadelenin etkileri de göz önüne alınmalıdır.

³⁰ O dönem PKK dışındaki Kürt örgütlerinin büyük çoğunluğunun 'silahlı mücadelenin zamanı henüz gelmedi' şeklinde özetlenebilecek tavırları, uzun yıllar süren silah mücadele sonucunda PKK'nin tek hegemonik aktör olduğu dönemde de devam etmiştir. (Ballı, 1991).

³¹ Gündoğan, Rızgarî'nin de şeklen diğer örgütler gibi olmasa bile gerçek yaşamda benzer organ, mekanizma vb yoluyla faaliyet yürüttüğünü belirtmektedir. (2007:220)

Partisi³²) 1974 yılının son gününde kurulmuştur. (PSK, 2004:11). İlegal olarak kurulan parti 1. Kongresi'ni 1980 yılında yaparken, faaliyetlerini ağırlıklı olarak aylık *Özgürlük Yolu* ve 15 günlük *Roja Welat* adlı yasal yayın organları ve çeşitli demokratik kitle örgütleri üzerinden yürütmüş, Devrimci Halk Kültür Derneği (DHKD) adıyla yasal gençlik derneği kurmuştur. İlegal olması, kuruluşunu ve adını da kamuoyuna uzun süre duyurmamasından dolayı genelde çıkardığı derginin adı ile kısaca ÖY olarak tanınmıştır. (Burkay,1988: 2318). Bağımsız adaylar yoluyla, 1977 yerel seçimlerinde Diyarbakır'da Mehdi Zana ve daha sonra da Ağrı'da Urfan Alpaslan ile belediye başkanlıklarını kazanan PSK, -diğer örgütlerin çoğu gibi- 1978 yılından itibaren iki grubun ayrılması ile bölünme yaşasa da, bunlar etkisiz kalmıştır. Dünya sosyalist hareketindeki ayrışmada Sovyet yanlısı tutum alan parti, silahlı mücadeleye ise zamansız olduğu gerekçesi ile karşı çıkmıştır.

İlk sayısı Haziran 1975'te yayınlanan *Özgürlük Yolu*, 1970'lerde en istikrarlı yayınlanan Kürt dergisi idi. Ocak 1979'ya kadar 44 sayı yayınlanabilen derginin 10 bin tiraja sahip olduğu belirtiliyor (aktaran Burkay, Ballı,1991: 382). Dergide yayınlanan ve bir kısmı da daha sonra kitap olarak derlenen teorik yazılar (Aladağ, 1976; Burkay,1978)³³ temeli Kemal Burkay'ın Avrupa'da sürgünde iken Hıdır Murat takma adı ile yazdığı 'Türkiye Şartlarında Kürt Halkı'nın Kurtuluş Mücadelesi' adlı kitapta konulan çizgiyi geliştirmiştir. (Murat, 1973). Bunların yanı sıra Maoculuğun eleştirisi ile çeşitli Türk ve Kürt gruplarla (Devrimci Yol, Ürün ve Rızgarî) girilen polemikler dikkat çeken konular olmaktadır. ÖY dergisi Güney Kürdistan'da Barzani hareketinin 1975'teki yenilgisi sonrası KDP'ye yönelik oldukça eleştirel tutum alarak 'burjuva, feodal-aşiretçi yapıyı 'eleştirmiştir. Esas olarak kendi kitle örgütünün (DHKD) yanı sıra TÖB-DER gibi meslek kuruluşları ile çeşitli sendikalarda aktif olan PSK'nin politik faaliyetleri için en genelde 'verili koşullarda silahlı mücadeleye başlama anının gelmediği belirlenmesinden hareketle... ideolojisinin propagandasını yapmayla sınırladı' (STMA, 2315) saptaması yapılabilir.

Sovyetik çizgide yer alan bir diğer örgüt ise esas olarak 1974 yılında bir kitle örgütü kurulan Devrimci Demokratik Kültür Dernekleri (DDKD) adı ile tanınan DDKD/KİP olmuştur. 12 Mart'ta kapatılan DDKO'nun devamı niteliğindeki bu örgüt kısa süreli yaşamına rağmen, aralarında DDKD/KİP'in de bulunduğu bir dizi illegal Kürt oluşumuna kaynaklık etmiştir. Dr.Şivan'ın T-KDP'sinden bazı kadrolar ile DDKD'de yer alan aktivistler tarafından 20-25 Nisan 1975'de Van'da gerçekleştirilen bir kongre ile kurulan örgüt, önce Şivancılar/DDKD diye anılmış, daha sonra da 1977 yılında Kürdistan İşçi Partisi (KİP) adını almıştır. (Ballı, 1991; Gündoğan, 2007). Ağırlıklı olarak 'kasaba esnafı, zanaatkarlar, öğrenciler ve geleneksel yurtsever taban üzerinde' (Maraşlı, 2010) etkili olan bu örgüt, *Devrimci Demokratik Gençlik*, *Jina Nû* ve *Tirej* gibi yasal dergiler yayınlamış, DDKAD adı ile kadın derneği kurmuştur. Çeşitli demokratik kitle örgütleri ile sendikalarda etkili olan DDKD/KİP, 1977 yerel seçimlerinde Diyarbakır'da PSKT'nin adayının karşısına kendi desteklediği bağımsız adayla çıkıp ciddi oy almasına rağmen kazanamadı. İç bölünmelerden kurtulamayan bu örgüt, Güney Kürdistan'da 1975'den sonra Barzaniler öncülüğündeki KDP ile Celal Talabani liderliğindeki YNK arasındaki çatışmada ikinciden yana tutum almış, özellikle 1978'de Hakkâri bölgesinde yaşanan silahlı çatışmada³⁴

³² 1992 yılındaki 3. Kongre'de aldığı bir kararla ismindeki Türkiye sözcüğünü çıkardı.

³³ Bu iki kitap Kemal Burkay'ın 1975-77 yılları arasında *Özgürlük Yolu* dergisinin çeşitli sayılarında C.Aladağ ismi ile yazdığı yazıların derlemesidir.

³⁴ 1978 yılı Mayıs ayından itibaren yüzlerce YNK savaşçısından oluşan üç büyük grup, Hakkâri kırsal alanından Türkiye sınırına girerek Hakkâri- Şırnak arası bölgede üslenen KDPlilerle çatıştı. Bölgedeki kimi aşiretlerin de desteğini alan KDPliler tuzağa düşürdüğü bu gruplardaki savaşçı ve kadroların yüzlercesini öldürdü ve kalanları da esir aldı. (Jongerden ve Akkaya, 2013:73).

YNK'den yana –en azından kimi önemli yönetici ve kadroları aracılığıyla- aktif rol oynamıştır. Bu olay ve sonrası örgüt içi ayrışma ve kopuşları daha da derinleştirmiştir.

DDKO (ve daha sonra DDKD) kökenli bir diğer örgüt/çevre de Rızgarî'dir DDKO'nun (ve DDKD) Ankara merkezli yönetici ve kadroları tarafından çıkarılan *Rızgarî* (Kürtçe Kurtuluş) dergisi ile anılan bu çevre, faaliyetlerine 1974 sonunda kurulan Komal yayınevi ile başlamıştır. Kürt tarihinin yanı sıra 'Kürdistan sömürge' tezine ilişkin bir dizi önemli kitap yayınlayan Komal yayınevini yanı sıra, 1976 yılında yayımına başlayan *Rızgarî* dergisi de, diğer Kürt yayınları gibi bir dizi engelleme ile boğuşarak düzensiz de olsa 1979 yılına kadar 9 sayı çıkabildi. Yayın faaliyetinin yanı sıra Rızgarî çevresi, Anti-Sömürgeci Demokratik Kültür Dernekleri (ASDKD) ile faaliyette bulundu. 1978 yılında Hakkari olayına yönelik tutum farklılaşmasının da tetiklediği, örgütlenme ve mücadele biçimleri konusundaki ayrılıklar, Ala Rızgarî (Kurtuluş Bayrağı) adı altında ciddi bir kopuşa yol açtı. Sonuçta Rızgarî Kürt hareketi içinde, 'teorik ve ideolojik mücadeledeki radikalizme rağmen bunu siyasal bir güç ve örgütsel formlara dönüştüremeyişi' ile bilinen bir yapı olarak kaldı. (Maraşlı, 2010).

Kürt hareketlerinin en gelenekseli ve sol dışında şekilleneni olan TKDP ise lideri Said Elçi'nin öldürülmesinin ardından 12 Mart sonrası ciddi bir liderlik krizi ile tekrar sahneye çıktı. 1973 ve 75'de iki kongre yapan, üst üste genel sekreter değiştiren TKDP, bir parçası olarak hareket ettiği IKDP'nin bu dönem yaşadığı gelişmelerin de yoğun etkisi ile diğer Kürt hareketleri ile benzer bir hatta buluşmasına yol açan bir sol/sosyalist çizgiye kayma süreci geçirdi. 1977'den itibaren Kürdistan Ulusal Kurtuluşçuları (KUK) adıyla hareket edip örgüt yönetimini ele geçiren sol kanat kendisini TKDP/KUK olarak adlandırırken, geleneksel kanat eski ad TKDP ile faaliyetlerini sürdürünce fiilen ikiye bölünmüş bir yapı ortaya çıktı. (Gündoğan, 2007:33). 1979 yılından itibaren PKK ile yaşadıkları çatışmalarda karşılıklı kayıplar veren TKDP/KUK, diğer yandan pratikte sonuçsuz kalsa da, PSKT ve DDKD/KİP ile -Türkiye'deki sovyetik partilerin kurduğu Ulusal Demokratik Cephe'ye benzer biçimde- Kürdistan'da UDG (Ulusal Demokratik Güç Birliği) oluşturdu. TKDP/KUK'un tarihsel bağlantılarından da kaynaklı olarak özellikle Irak Kürdistan'ı ile sınır olan Mardin, Şırnak gibi bölgelerde köylülük içinde belli bir tabanı vardı.

Kürt hareketi içinde Maocu tek örgüt olan Kawa da, DDKD'nin Ankara ve İstanbul şubelerinde yer alan ve uluslararası sosyalist hareketteki bölünmede Çin ve Arnavutluğun tezlerini sahiplenen kadrolar tarafından 1976 sonbaharında kuruldu. (Gündoğan, 2007:20-21) Kawa adlı bir yayınevi kuran ve aynı adla yasal dergi çıkaran örgüt, dönemin Kürt hareketleri içinde en yoğun bölünme yaşayan yapı idi. Kuruluşundan 1 yıl sonra, 1977 sonbaharında, Maocu Üç Dünya Teorisi'ne ilişkin tartışmalar temelinde ikiye bölünen Kawa, daha sonraki 2 yıl içinde her iki kanadın da kendi içinde tekrar bölünmelerine tanık oldu.³⁵ Bütün bu bölünmelerde Kawa'nın çıkış zemini olan Maoculuk eksenli tartışmalar (önce Sovyetler-Çin, ardından da Çin ve Arnavutluk arasındaki ayrışma) önemli oranda belirleyici olmuştur. Kawa'ya ilişkin yapılan kimi saptamalar aralarındaki ideolojik farklılığa rağmen PKK ile bazı benzer özelliklere sahip bir hareket olduğu yorumunu mümkün kılmaktadır. Örneğin kendisi de Kawa'nın yöneticilerinden olan C. Gündoğan, 'PKK'nin daha radikal ve kararlı biçimde olmak üzere' her iki örgütün de 'kurulu düzenle olan köprülerini atmada en ileri noktaya varan profesyonel kadrolar örgütü' olduğunu vurgulamaktadır. (2007: 25)

Dönemin Kürt hareketleri arasında hem o dönem, hem de daha sonraki sürece yansımaları itibari ile etkisi en sınırlı olanı, Türk solundan örgütsel olarak organik anlamda kopuşa dayanarak kurulan Têkoşîn

³⁵ Başta Kawacılar olmak üzere dönemin Kürt örgütlerinin doğuş ve bölünme sürecine ilişkin, bkz (Gündoğan, 2007: 19-45)

(Mücadele) örgütüdür. Türk solu içinde sömürgecilik tezini benimseyen tek temel örgüt olan Kurtuluş'tan kopan Têkoşîn, aynı adla 4 sayı yayınlanan bir dergi çıkardı. Ağırlıklı olarak Dersim ve Antep yöresinde faaliyet yürüten bu örgütün, diğer örgütlere göre geç sayılabilecek bir dönemde (1978 ortalarında) ortaya çıkması etkinliğinin sınırlı kalmasının nedenlerinden biri olarak değerlendirilebilir.

Têkoşîn'nin tersine, PKK³⁶ ise hem 1970'lerde diğer Kürt örgütlerinden ciddi farklılıkları ile birlikte belirli bir etkinliği olan, hem de 1980'lerden itibaren Kürt hareketi içinde hegemonik güç haline gelen bir örgüttür. Têkoşîn ve PSK gibi Türk solu kökenli olan PKK'nin bir diğer özelliği ise başından beri lider eksensiz örgüt olmasıdır: "Siyaset sahnesine ilkin UKO (Ulusal Kurtuluş Ordusu) ve 'Apocular' olarak giren bu grubun en önemli özelliği, kendi dışındaki örgütlenmelerden farklı olarak lideri Abdullah Öcalan'ın (Apo) karizmatik kişiliği çevresinde yoğunlaşarak gelişmesiydi". (Maraşlı, 2010). Diğer Kürt örgütleri ile aynı dönemde (1971-74) fikri temelleri Öcalan tarafından atılan PKK, bu süreci farklı olarak Türk sol hareketinin değişik kesimleri ile birlikte 12 Mart sonrası kurulan ilk öğrenci kuruluşlarından olan Ankara Demokratik Yüksek Öğretim Derneği (ADYÖD) çevresinde yaşamıştır. Bu temelde 1974 sonuna kadar Türk sol hareketi ile fiziki bir ortaklık içinde olan PKK, ayrıca düşünsel olarak özellikle THKP-C'nin devrimci mücadelenin ancak siyasal bir partinin yol göstericiliğinde yürütülen silahlı mücadeleyle sağlanabileceği düşüncesinden etkilenmiştir. Bu temelde ağırlıklı olarak Ankara'da gerçekleştirilen grup oluşumundan sonra, 1975 yılından itibaren adım adım Kürdistan'a taşınan hareket 1977 sonbaharına kadar bire bir ilişkiler temelinde örgütlenme ağını genişletmiştir. 1977 sonbaharından itibaren bir program taslağı çerçevesinde hareket eden grup, 26-27 Kasım 1978 tarihinde Diyarbakır'ın Lice ilçesi Fis köyünde 22 delegenin katılımı ile yapılan kongrede partileşme kararı almıştır.

1978 yılından sonra PKK parti inşası ve silahlı mücadelenin geliştirilmesine odaklanan bir döneme girdi. Parti inşası ile silahlı mücadele PKK'nin tarihinde iç içe geçmiştir. Kurucularından Haki Karer'in öldürüldüğü 1977 yılına kadar PKK silahlı mücadeleyi ideolojik anlamda savunmuş, ancak silahlı mücadelenin örgütlenmesinde ciddi bir girişimde bulunmamıştı. 1977'den sonra silahlı mücadelenin örgütlenmesi öz savunma ve ayrıca 'engellerin' aşılması bakımından önem kazandı. 'Engeller' arasında, halk ve bölge üzerinde egemen yerel feodal aşiretler de bulunuyordu. Urfa ilinde 1978 yılında Hilvan'da, 1979 yılında da Siverek'te verilen mücadeleler bu bağlamda önemlidir. Özellikle Siverek'te Bucak aşiretine karşı verilen mücadele bir yandan PKK'nin kuruluşunun ilanı anlamını taşıırken, diğer yandan da gerilla savaşına hazırlık dönemi olarak değerlendiriliyordu. Ancak gerilla savaşının örgütlenmesine yönelik asıl ciddi hazırlıklar Türkiye'deki askeri darbeden yaklaşık bir yıl önce, 1979'un sonlarından itibaren bir grup militanın (40-50 kişi) Lübnan'daki Filistin kamplarında eğitim görmesi ile başladı. Bu eğitilmiş militanların Kürdistan bölgesinde silahlı mücadeleyi geliştirmek üzere Türkiye'ye gönderilmesi amacı -kısmi denemelere rağmen- 12 Eylül darbesi nedeni ile o dönemde gerçekleştirilemedi.

PKK'nin o dönem itibari ile genel olarak dört noktada diğer Kürt parti ve gruplardan ayrıştığını belirtebiliriz. Birincisi, tarihsel kökeni TKDP veya DDKO gibi diğer Kürt örgütlerine dayanmamaktadır. Bu nedenle de örneğin TKDP/KUK, DDKD/KİP ve Rızgarî gibi Güney Kürdistan'daki olumsuz gelişmelerden etkilenmemiştir. İkincisi, Sovyet-Çin ayrışmasının dışında kalarak kendi ideolojik söylemini geliştirmeyi esas almış, enerjisini esas olarak örgütlenme ve pratik mücadeleye sevk etmiştir. Dolayısıyla 1970'lerde solcu partilerde bunca bölünmeye ve parçalanmaya yol açan, gerçek sosyalizmi kimin temsil ettiğine (Sovyetler Birliği, Çin, Arnavutluk, Küba vb) ilişkin tartışmalardan uzak

³⁶ PKK'nin 1972'den 1980'e kadarki oluşum ve gelişim sürecinin farklı boyutları için, bkz. (Jongerden ve Akkaya, 2013: 9-81).

durabilmiştir. Üçüncüsü, diğer Kürt örgütlerinden farklı yaklaşımı ile silahlı mücadeleye çok daha erkenden hazırlık yapmış ve daha önemlisi de bunun örgütlenmesi ve pratiğine girişebilmiştir. Diğer Kürt örgütlerinin bir kısmının en erken 1979'dan, ağırlıklı olarak da 12 Eylül darbesinden sonra silahlı mücadele hazırlıklarına giriştiği göz önüne alınırsa, PKK'nin avantajlı konumu daha net anlaşılabilir. Dördüncüsü, PKK 'profesyonel, kendini davaya adanmış militan kadrolara' dayanan illegal bir örgüt yapısı kurmayı başarabilmiş, 1980'lere kadar ciddi bir bölünme yaşamadan, hatta ciddi oranda yönetici kadrosunu koruyabilen bir çizgi tutturabilmiştir. Bu temelde 12 Eylül öncesi ve sonrası devletin saldırılarından önemli oranda zarar görmesine rağmen, elinde 1980 sonrası silahlı mücadele atılımı yapmaya uygun, denenmiş bir kadro yapısı tutabilmiştir.

Sonuç itibarıyla, ikinci yarısından başlamak üzere 1970'lerin değişik aktörlerin kendini örgütlediği çoklu bir yapı temelinde ayrı bir Kürt politik alanının ortaya çıktığı dönem olduğunu belirtebiliriz. Yukarıda özetlemeye çalışılan örgütlerin ideolojik ve politik mücadeleleri esasında, bu alanın temelini veya Ercan'ın daha doğru ifadelendirmesiyle mobilizasyon ve kolektif eylem çerçevesini (master frame) sömürgecilik tezi oluşturuyordu. (2013). Ayrıca bu tez, 1960'ların sonunda başlayan Türk solundan özerkleşme sürecinin de ayrı/bağımsız örgütsel yapıya kavuşma anlamında tamamlayıcısı oldu. Türk solunun ise bu süreçte, neredeyse bir bütün olarak Kürt sorununu ulusal sorun olarak tanımlama ve Leninist Ulusların Kendi Kaderini Tayin Hakkı (UKKTH) ilkesini –en azından teoride- kabul ettiğini vurgulamak gerekiyor. (Yeğen, 2006: 174). Ancak bu, Türk solu ile tartışma hatta yer yer çatışmayı da kapsayan ideolojik-politik mücadelenin sona ermesi anlamına gelmedi. Hatta Kürt/Kürdistan sorununun o döneme kadar olmadığı yoğunlukta tartışma konusu olduğu söylenebilir. Şimdi bu çerçevede, 1970'ler boyunca, başta Türk ve Kürt solu arasında olmak üzere yasal yayın organları aracılığıyla bu temelde yürütülen tartışmalara bakalım.

4. Ayrı Örgütlenme ve Bitmeyen Tartışmalar

Bu dönemki Kürt/Kürdistan meselesi eksenli tartışmalar, birincisi ve en temeli Kürt ve Türk sol örgütleri arasında, ikinci ve üçüncüsü Kürt ve Türk örgütlerinin kendi içlerinde yürüttükleri olmak üzere üç düzlemde ele alınabilir. Yapılan bütün tartışmaları bir makale kapsamında ele almak mümkün olmadığından, gerek konular ve gerekse katılımcılar açısından dönemin siyasal atmosferini yansıtabilecek şekilde özetlemek gerekmektedir. Temel tartışma hususları Kürdistan'ın statüsü, buna bağlı olarak örgütlenme ve ittifaklar sorunu olarak ortaya çıkmaktadır. Örnekleri özellikle *Özgürlük Yolu* dergisi sayılarında bolca bulunabilecek dönemin Maoculuk gibi temel ideolojik sorunlarına veya seçimler, sendikal ve demokratik kitle mücadelesine ilişkin tartışmalar da dikkati çekmektedir. Türk ve Kürt örgütleri arasında yürütülen tartışmaları *Özgürlük Yolu* ve *Rızgarî* ile *Ürün* ve *Devrimci Yol* dergileri arasındaki tartışmalarda; Kürt örgütlerinin birbirleri ile tartışmalarını *Özgürlük Yolu* ve *Rızgarî* üzerinden, Türk solunun tartışmalarını ise *Kurtuluş Sosyalist Dergi (KSD)* ekseninde ele alacağım. Ayrıca o dönem kendisi yasal yayın çıkarmamış olan PKK'ye ilişkin olarak Kürt ve Türk sol örgütlerinin tartışması da *Jina Nû* ve *KSD* üzerinden aktarılacak. Hem söz konusu tartışmaların niteliği, hem de yürüten güçlerin temsiliyet kabiliyeti, o dönemin genel Türk ve Kürt sol siyasal atmosferini yeterli düzeyde yansıtmaktadır

1975 yılından itibaren gerek yasal yayın, gerekse illegal örgütsel yapılar üzerinden politik alana çıkan Kürt örgütleri ile Türk solu arasındaki tartışmalar 1977 yılı ortalarında dönemin yasal dergilerine yansyarak kamusal nitelik kazandı. Özellikle Kürt hareketi açısından, bu sürecin, 'Kürdistan sömürgeci' ve 'ayrı örgütlenme' tezlerine dayanan temel ideolojik ve örgütsel formasyonun ortaya çıkıp politik etkinlik aşamasına geçişe denk düştüğü açıktır. Tartışmaları tetikleyen ise TKP'nin yasal yayını niteliğinde olan *Ürün* dergisinin 36. sayısında (Haziran 1977) yer alan bir yazı oldu. Bu yazıya karşı önce

Özgürlük Yolu'nun 26. sayısı (1977a Temmuz), daha sonra da *Rızgarî*'nin bu yazıya ayrılan özel eki (Ağustos 1977) ve *KSD*'nin 17. sayısında (Ekim 1977) cevaplar verildi. *Ürün* 'de çıkan 'Ulusal Baskı ve Ayrıcalık' başlıklı yazıya yönelik *Özgürlük Yolu* ve *Rızgarî* 'nin eleştirilerinde oldukça fazla ortak husus göze çarpmaktadır. Her iki dergide de, *Ürün* 'ün ancak 36 sayı sonra ulusal sorunu hatırladığı ve Leninizm'in emperyalizm ve sömürgecilğe ilişkin tespitlerini 'kavramadığı' ya da 'çarpıttığı' ileri sürülmektedir. *Ürün*'ün Kürdistan'ın sömürge olmadığına dair şu tespiti tartışmaların eksenini oluşturmuştur: "*Ayrılıkçı burjuvazi kitleleri çevresinde toplamak, değişik ulustan proleterlerin birliğini bozmak için sömürge tezini bir silah olarak kullanmaktadır.... Sömürgecilik tezi burjuvazinin pazara egemen olma tezidir... Sömürge denince akla en başta ayrı bir ekonomik birim gelir. Bu her şeyden önce bir iç pazar gerektirir. Bugün böyle bir durum var mıdır? Eğer Bask ülkesi, Alsas-Loren sömürge ise bu tez de doğrudur! (...) İleri sürülen tezlerde hep Angola, Cezayir vb. örnekler yer almaktadır. Angola ile Portekiz arasında dünya kadar mesafe var. Cezayir ile Fransa ilişkisi de buna benzer.*" (Aktaran, *Özgürlük Yolu*, s.26: 30).

Bu alıntı üzerine *Özgürlük Yolu* ve *Rızgarî*, *Ürün*'ün emperyalizm çağında, özellikle de Ekim devrimi sonrasında, ulusal sorunun aldığı niteliği kavramadığına, sadece emperyalizm öncesi burjuvazinin önderliğinde yürütülen mücadeleye saplanıp kaldığına vurgu yapıyorlar. '*Günümüzde ulusal hareket burjuvazinin tekelinde değildir*' diyen *Özgürlük Yolu*, şöyle devam etmektedir: "*İşçi sınıfı ve diğer emekçi halk kesimleri de kendi çıkarları açısından ulusal soruna sahip çıkmakta, onu yönlendirmektedirler. Ekim devriminden bu yana ulusal kurtuluş hareketleri emperyalizme ve sömürgecilğe karşı verdikleri mücadele ile onu geriletirerek uluslararası düzeyde işçi sınıfı hareketinin güçlü bir müttefiki olmuşlardır.*" (*Özgürlük Yolu*, s.26:18).

'Ayrı ekonomik birim oluşturma', 'iç pazar' hususlarında ise her iki dergi, emperyalist dönemde hiç bir ülkenin pazarının diğerlerinden soyutlanmış veya bağımsız olamayacağını vurgulayarak 'hiçbir kapitalist ülke, sömürge ya da bağımlı olsun, bağımsız bir ekonomiye sahip değildir' (*Rızgarî*, 1977, özel sayı 2: 26) diye cevap vermekteler. *Ürün*'ü klasik ve emperyalist sömürgecilik arasındaki farkı bilmemekle eleştiren *Rızgarî*, '*Günümüzde ulusal sorun sadece ulusal baskıdan kurtulma sorunu değildir. Aynı zamanda sömürgeler sorunu olarak, emperyalizmden, sömürgecilikten ve sömürüden kurtulma eylemidir*' (1977, 11) tespitiyle genel çerçevedeki farklılıklarını vurgulamaktadır.

Özgürlük Yolu ve *Rızgarî* açısından, *Ürün*'ün Kürdistan'ın sömürge statüsünü kabul etmemesi esas olarak UKKTH ve örgütlenme konularındaki yaklaşımı ile daha vahim bir hal almaktadır. '*UKKTH, ayrılma, bağımsız devlet kurma hakkı ve siyasal bağımsızlığa kavuşma demektir*' diyen *Rızgarî* (14), '*Ayrılma hakkının mutlak, ayrılmanın ise mutlak olmadığını, siyasi bağımsızlığın sadece bağımsız bir devletten geçmediğini*' vurgulamaktadır.(15). '*Demokratik ve sosyalist federatif bir devlette de bu hak gerçekleştirilir*' diyen *Rızgarî*, *Ürün*'ü ise dayatmacı bir yaklaşımla Kürt halkının elinden bu hakkı almak istemekle suçlamaktadır. *Ürün*'ün 'örgütsel birlik' düşüncesi ise her iki Kürt örgüt tarafından şiddetle reddedilmektedir. *Rızgarî*, bu reddini 'Kürdistan'ın ayrı bir ülke ve uluslararası sömürge olması' hususlarına dayandırırken, *Özgürlük Yolu* ayrı örgütlenme hakkına vurgu yaparak bunun ortak mücadeleyi engellemeyeceğine dikkat çekmektedir.

Her iki derginin *Ürün*'e eleştirilerinde dikkat çeken bir diğer husus ise, *Rızgarî* 'nin eleştirilerini sosyal-şovenizm başlığı altında toplaması, *Özgürlük Yolu*'nun ise böyle bir adlandırmaya gitmemesidir. Bunun da en temel nedeni olarak *Özgürlük Yolu* ve *Ürün*'ün sosyalist solun genel bölünmesinde aynı gruba (Sovyetik) dahil olması ileri sürülebilir. Daha sonraki sayılarında *Özgürlük Yolu*, *Ürün* 'ün bu eleştirilere verdiği cevap üzerine tekrar bu konuyu ele aldı. 'Ulusal Sorun ve TKP' başlıklı iki yazıda (29 ve 30.

sayılar) esas olarak TKP'nin cumhuriyet tarihi boyunca Kürt sorunu karşısında aldığı tavırlar eleştirildi. *Rızgarî* ise, Haziran 1978'de yayınlanan '*Kürt halkının anti-sömürgeci mücadelesine sosyal-şoven taarruz hareketi*' başlıklı 6. sayısını Türk solunun diğer örgütlerinin eleştirisine ayırdı.

Yarı-Sömürgecinin Sömürgesi

Bu açıdan öne çıkan bir diğer tartışma, Türk solunun o dönem en kitlesel örgütü olan Devrimci –Yol (Dev-Yol) ile yürütüldü. İlk kez Mayıs 1977'de yayınlanan derginin adıyla anılan Devrimci-Yol Kürt sorununa ilişkin kayda değer dört makale yayınladı. (Jongerden ve Akkaya, 2013: 49-50). Bunlar *Türkiye'de Kürt Meselesi ve Devrimci Hareketin Görevleri I ve II (Devrimci Yol 1977a ve Devrimci Yol 1977b)* ve '*Sömürgecilik*' *Tartışmaları Üzerine I ve II (Devrimci Yol, 1978a ve 1978b)* olmak üzere iki çift metinden oluşmaktaydı. Dev-Yol bu metinlerde, Türk ve Kürt ulusları arasındaki ilişkiyi ezen ve ezilen terimleriyle tanımlamaktadır. Sömürgecilik tartışması ise temelde Kürdistan'ın bağımlı bir ülke olma statüsünden hareketle geliştirilmişti. Ancak, sömürge olma durumu, bağımlı olma durumundan hareketle ileri sürülemezdi; bunun için ezen ülkenin durumunun analiz edilmesi gerekiyordu. Sömürgecilik, emperyalizmin belirli bir tarihsel aşamasında ortaya çıkan bir olguydu ve Türkiye'nin kendisi (yarı) sömürge durumunda olduğundan aynı zamanda emperyalist bir ülke olamazdı: "*Marksist sömürgecilik teorisi, tarihsel olarak, iç dinamikleriyle gelişmiş bir kapitalizme sahip olmayan, emperyalizme bağımlı ve çarpık kapitalizme sahip olan bir ülkenin (örneğin Türkiye'nin!) 'emperyalist dönemde sömürgeci ilişkiler kurmasını' mümkün olmadığını öğretir. Günümüzde sömürgecilik tartışması ancak emperyalizm tartışması çerçevesinde anlam taşır*". (Devrimci Yol 1978a).

Dev-Yol'a göre sömürgecilik iki ülke arasındaki ilişkilerin özel bir biçimiydi ve Türkiye ile Kürdistan arasındaki ilişkiler buna uymuyordu. Kürdistan'ın sömürge olduğu görüşü Marksist kuram ile çelişiyordu. Ayrıca asıl siyasal mücadele kapitalizme ve emperyalizme karşı verileceğinden, Kürtlerin mücadelesi de kapitalizme karşı ortak (Türk-Kürt) mücadele bağlamına yerleşmeliydi: "*Objektif olarak, iç savaş koşullarını yaşayan Türkiye'de, ayırım ulus esasına göre değil sınıf esasına göredir: bir yanda oligarşi ve öte yanda geniş emekçi yığınları.*" (Dev-Yol 1977b).

"*Türk proletaryasının karşısında yer alan bir Türk burjuvazisi ve Kürt proletaryasının karşısında yer alan ayrı bir Kürt burjuvazisi şeklinde bir ayırım saçmadır. Türkiye proletaryasının karşısında bir Türkiye burjuvazisi vardır. Bu devlet sınırları içinde bütün ezilen sınıflar ulus ayırımı gözetmeksizin bu devletin sahibi olan egemen sınıflara karşı mücadele vermek durumundadır.*" (Dev-Yol 1977a).

Dev-Yol'un bu görüşlerini eleştiren *Özgürlük Yolu* (s.39-40, Ağustos-Eylül 1978; s.42, Kasım 1978) ve *Rızgarî* (s.6, Haziran 1978) tartışmalarını 'yarı(yeni) sömürgecinin sömürgesi olur' noktasında yürüttüler. Portekiz-Angola, Etopya-Eritre gibi benzer örneklerden yola çıkarak argümanlarını geliştiren *Özgürlük Yolu* ve *Rızgarî*, *Devrimci Yol* dergisinde dile getirilen 'sömürge tespitinin ezen ülkenin durumu analiz edilmeden yapılıyor' eleştirisine karşı da Türkiye'nin ekonomik ve sosyal yapısının tartışılmasına geniş yer ayırıyorlar. Kürt dergileri, Türkiye'nin 'sömürge ve bağımlı ülkelere farklı orta derecede gelişmiş bir kapitalist ülke' olduğunu belirtiyorlar. Bu açıdan da karşı karşıya olunan sürecin *Devrimci Yol*'un öne sürdüğü gibi emperyalizme karşı mücadeleyi temel alan sömürgeci devrim olmadığı görüşünü dile getiriyorlar: "*Orta derecede gelişmiş bir kapitalist ülke olan Türkiye'de devrim sorunu, sömürge ülkelere çok, ileri kapitalist ülkelere yaklaşıyor..... Kürt halkı açısından devrim, tarihsel olarak ulusal demokratik bir devrimdir: bir yanı sıra emperyalizme ve sömürgeciliğe karşı, ulusal boyunduruğu kırmak için; diğer yanı sıra feodal yapıyı kırmak için. İttifaklar farklıdır.*" (*Özgürlük Yolu*, 1978b, 44 ve 49).

Devrimci Yol'un 'Türkiye'ye özgü milli demokratik devrim ideolojisinden kaynaklanan Marksizm dışı bir ideolojik yaklaşıma' sahip olduğu görüşünde olan *Rızgarî* de (1978: 20-24), bütün bu tartışmaların sonunda örgütlenme konusunda kilitlendiğini vurguluyor: "*DY (Devrimci Yol) Bildirge'de ortak örgütlenmeyi de, ayrı örgütlenmeyi de mutlaklaştırmaya karşıyız diyordu. Vardığı noktada ortak örgütlenmeyi mutlaklaştırmış, bunun gerekçesi olarak da ayrı örgütlenmenin a- Bundçuluk, Frakicilik olduğunu ve b-sömürge teorisinin ayrı örgütlenmenin kılıfı olduğunu belirtmiştir.*" (*Rızgarî*, 1978, 22). Hâlbuki *Rızgarî* (ve diğer Kürt örgütleri açısından) durum nettir, çünkü "ayrı örgütlenme maddi bir olgudur" (23) ve bu eleştirilerin yer aldığı 6. sayının başlığı da Kürt hareketi açısından durumun nasıl kavranıldığının açık örneğidir: 'Kürt Halkının Anti-Sömürgeci Mücadelesine Sosyal Şoven Taarruz Harekatı'. Zaten bu sayıda *Devrimci Yol* dışında, *Aydınlık*, *Emeğin Birliği*, *Partinin Yolu* gibi değişik örgüt yayınlarında yer alan ulusal soruna ilişkin yazılar da eleştiri konusu yapılmıştır. Bütün bu yazıları 'sosyal-şovenizmin göstergeleri' olarak niteleyen *Rızgarî*, yaşanan çatışmanın teorik değil ideolojik olduğu ve kökeninde de sömürge Kürdistan tespiti etrafında yaşanan gelişmeler olduğu görüşündedir: "*Kürdistan'da devrimciler, 'Kürdistan sömürge midir, değil midir?' tartışmasını yapmıyorlar... Devrimciler Kürdistan'da proletaryanın evrensel mücadelesinin bir parçası olan ulusal kurtuluş savaşlarının perspektifi içinde, Marksizmin genel ilkeleri ve temel teorik muhtevası çerçevesinde, Kürdistan'da siyasal, ideolojik, örgütsel mücadelenin harcını karmaktadırlar*". (1978: 7). Bunun karşısında 'eleştiriciler' adını verdiği Türk solunun bu örgütlerinin konumu ise *Rızgarî* açısından nettir: "*Somut olarak bu saldırı bir noktada düğümlenmektedir: 'eleştiriciler', Kürt ulusunun kendi kaderini tayin hakkını, bu ulusun elinden alarak, hareketimiz dedikleri, ve nerede ayrıldıkları pek belli olmayan ve fakat gene de ayrı olan kendi tekkelerinin emrine sunmak!*"(14).

Ulusal soruna ilişkin Türk solu ile 'taarruz ve savunma' niteliği kazanan tartışmalar, Kürt örgütleri arasında da ayrı bir düzlemde sürdü. Bunlardan en dikkat çeken, *Özgürlük Yolu* ile *Rızgarî* arasında, 1977 seçimlerinde izlenmesi gereken politika üzerine başlayan tartışma oldu. *Özgürlük Yolu'nun* 26. sayısında yayınlanan 'Seçimler Üzerine' başlıklı yazıda seçimlere yönelik tavrının eleştirilmesi üzerine, *Rızgarî* hemen aynı ay içinde 'Özgürlük Yolu Oportünizmine İstedığı Bir Cevap' başlığı ile özel ek yayımlayarak cevap verdi. Ağırlıklı olarak eleştiri yöntemi üzerinde durulan bu sayıda, *Rızgarî*, *Özgürlük Yolu*'nu "Türkiye'de icazetli solun kokuşmuş oportünizmini Kürdistan'a taşıma görevini gönüllü olarak üstlenen 'doğulu sosyalistler' ekolü" olarak tanımladı.

Bu özel sayıya karşı *Özgürlük Yolu* da iki sayıda "Rızgarî Dergisi'nin 'siyaseti' üzerine I-II" (Ağustos ve Eylül 1977) başlıklı yazılar yayımladı. *Özgürlük Yolu'nun* 1977 genel seçimlerinde CHP'nin desteklenmesi yönündeki görüşü ve buna karşı *Rızgarî*'nin eleştirileri esas olarak yayıncılık alanında en dikkati çeken iki Kürt örgütünün kimliklerine yönelik tartışmaya dönüştü. *Rızgarî*'yi 'temel toplumsal sınıf güçlerini göz önüne almama, kavramama' ile suçlayan *Özgürlük Yolu*, bunun temelini ise 'iktidarın - ve elbette devletin- sahibini asker-sivil zümre olarak gören MDD tezini savunma' olarak açıkladı. *Özgürlük Yolu*, eleştirilerini *Rızgarî*'nin 'hem sömürgeciliğe hem de feodal yapıya karşı olması gereken ulusal demokratik devrimin yalnızca birinci yönünü gördüğünü, anti-feodal mücadelenin sözünü bile etmediği' noktasında derinleştirdi. (1977c: 11) Buna bağlı olarak *Rızgarî*'nin Kürt hâkim sınıflarına karşı açık tavrı almadığını belirten *Özgürlük Yolu*, bu tutumun Irak'taki Kürt ulusal hareketine yaklaşımda da tekrarlandığını vurguladı.

Rızgarî ise Kasım 1978'de 'Sağ Oportünizm ve *Özgürlük Yolu'nun* eleştirisi' başlığıyla yayınlanan 7.sayısının tamamını bu eleştirileri cevaplamaya ayırdı. *Özgürlük Yolu'nun* anlayışını 'ekâbir sosyalizm' olarak niteleyen dergi, eleştirilerini 1960'larda gelişen 'Doğulu Sosyalistler Ekolü'ne kadar götürdü. Bu

ekolün sağ oportünizmi temsil ettiğini belirten *Rızgarî, Özgürlük Yolu*'nu ise 'metropol solunun temsilcisi' olarak eleştirmeye devam etti. *Rızgarî* ile *Özgürlük Yolu* arasındaki tartışmanın en dikkat çekici yönlerinden biri de, iki yayının Kürdistan'daki hâkim üretimi biçimi konusundaki görüşlerinin farklılığıdır. *Özgürlük Yolu* 'feodal üretim biçimi hâkimdir' derken; *Rızgarî* 'feodalite, üst-yapı kurumlarında etkinliğini sürdürmektedir ama kapitalistleşmenin hızla geliştiğini' belirtmektedir. *Rızgarî* 'faşizmle mücadele, CHP 'ye yaklaşım' gibi konular üzerinde de *Özgürlük Yolu*'nu eleştirmiştir. Önceleri Kürt feodal sınıfları devrim önünde 'hedef değil engel' olarak tanımlayan *Rızgarî*, bunun – *Özgürlük Yolu*'nun eleştirilerinde olduğu gibi- anti-feodal ilkeden sapma olduğu eleştirileri üzerine özel bir sayı ile özeleştiri verip 'feodal sınıf ve tabakaların hedef olduğu' tespitini yapmıştır. (Maraşlı, 2010).

Ulusal sorun ve Kürt hareketi eksenli tartışmaların üçüncü düzlemi ise Türk sol örgütlerinin kendi aralarında yürüttükleri tartışmalardır.³⁷ Bu konuyu ise, Türk solunda 'Kürdistan sömürgeci' tezini savunan tek grup olan *Kurtuluş Sosyalist Dergi* ekseninde tartışacağız. Temmuz 1976 tarihli 2. sayısından başarak Aralık 1979 tarihli 35. sayısına kadar *Kurtuluş* (2, 3, 6, 14, 17, 23, 24, 31 ve 35. sayılar), ulusal sorun ve Kürt hareketine ilişkin çeşitli yazılara yer verdi. 2. sayıdaki 'Türkiye'de Ulusal Sorun' başlıklı yazıdan başlayarak teorik düzeyde ulusal soruna ve bu çerçevede Kürdistan'ın sömürge durumuna değinen *Kurtuluş*, daha sonraki sayılarında bir yandan bu teorik çabalarını "*Türkiye yarı-sömürge bir ülkedir, Kürdistan da onun sömürgesi. Ve yarı- sömürge bir ülkenin sömürgesi olamaz diye bir zorunluluk da yoktur*" (1976, 6:103) görüşü çerçevesinde netleştirirken, diğer yandan da çeşitli Türk sol örgütleri (1977, s.17 ve 1978, s.23 ve s.24) ve Kürt örgütleri ile de tartışmasını sürdürdü.(1979, s.31 ve s.35). Kürdistan'ın uluslararası sömürge olduğunu da vurgulayan ancak ortak örgütlenmeyi öngören dergi, bu statüden hareketle ayrı örgütlenmeyi savunmayı yanlış politika olarak nitelendirmektedir. (1977, 14: 22). Birlikte örgütlenmeye elverişli temel oluşturan faktörler olarak, '*coğrafi koşulların kopuk olmaması, iç sömürge*³⁸ *koşullarının yaşanması, tarihi beraberlik ve Türkiye ve Kürdistan'daki kurtuluş hareketlerinin ulaştığı düzey, kitleler arasındaki etkinlikleri, taşıdığı potansiyelleri*' (1979a, s.31: 90-98) sıralayan *Kurtuluş*'un, ayrı örgütlenmeye de kapıları tamamen kapatmaması dikkat çekiyor. "*Bugün objektif ve subjektif birçok faktör, bizi birlikte örgütlenmeye zorluyorsa da, faktörlerin bir kısmı da bizleri bu sorunda ortaya çıkabilecek muhtemel gelişmelere karşı uyardığıdır. Kurtuluş'un bu sorunda birlikte örgütlenmeyi mutlaklaştırmaması ve ayrı örgütlenme üzerinde durmasının nedeni de, işte bu faktörlerdir*".(1979a, s.31: 98). *Kurtuluş* bu faktörleri, '*Kürdistan'ın dört parçaya bölünmüş olması ve bunlardan birbirlerini etkilemesi; Kürtlerin ulusal özelliklerinin, tarihinin –örneğin geçmiş Kürt direnişleri gibi- getirdiği ayrı örgütlenme geleneği, birlikte örgütlenme aynı zamanda bir güven sorunu olduğundan, sömürgeci ülkelerdeki devrimci hareketlerin, bu konuda güven vermesi gereği*' olarak sıralamaktadır. (98-100).

Üç temel düzeyde ele aldığımız ulusal sorun ve Kürt hareketi eksenli dönemin tartışmalarına bir ek olarak, daha sonraki sürecin hegemon aktörü olacak PKK'ye yönelik az sayıdaki eleştiri yazısına da kısaca değinmekte fayda var. O dönem hiç yasal yayın çıkarmamış olan PKK'nin ilk illegal nitelikli broşürü ise 1978 tarihini taşıyor.³⁹ Yasal yayınlarının olmamasının yanı sıra kimi eleştirilerden anlaşıldığı

³⁷ Türk solunun Kürt sorununa yaklaşımı için (Yeğen, 2006:145-196).

³⁸ Dönemin Kürt ve Türk örgütlerinin ulusal sorun tartışmasının genel teorik çerçevesi Lenin ve Stalin'in çalışmaları ile sınırlıdır. Bu açıdan, *Kurtuluş*'un,1970'lerin ortasında Harold Wolpe ve Michael Hechter tarafından geliştirilmeye başlanan 'iç sömürgecilik' kavramını, her ne kadar derinliğine olmasa da, kullanması ilginç. Daha önce Sait Kırmızıtoprak'ın çalışmalarında geçen 'dahili milli çelişki' ise iç sömürgecilik literatüründen çok Türk solunun emperyalizm ile olan çelişkiyi baş çelişki görmesine yönelik eleştiriyi ifade eden bir kullanıma haiz.

³⁹ PKK'nin ulaşılabilen en eski yazılı metinleri 1978 tarihini taşıyor. O dönem bilinen adı ile 'Kürdistan Devrimcileri' imzasını taşıyan Mayıs 1978 tarihli '*Proleter ve Enternasyonalist Devrimci Haki Karer Anısına*' başlıklı broşür ile yine aynı yıl çıkarılan '*Doğru Yolu Kavrayalım*' ve '*Urfa Yöresinde Devrimci Mücadele Yükseliyor*' başlıklı iki broşürün en eski yazılı

kadarı ile diğer Kürt örgütleri tarafından belli bir küçümseme ile yaklaşılmasının, (örgüt bildirileri dışında) sınırlı sayıda yazıya konu edilmesi ile ilgisi olabilir. Bunlardan en kapsamlısı DDKD/KİP'in yayın organı niteliğindeki *Jina Nû* dergisinin 1979 Aralık tarihli 2., 1980 Ocak-Şubat tarihli 3-4 ve Nisan 1980 tarihli 5. sayısında yayınlanan 'Sol Maceracılık Yenilgiye Götürür' başlıklı üç yazıda yer aldı. 'Apoculuğun metropollerde Kürt gençlerinin örgütlendikleri ilk DDKD'lere bir tepki olarak geliştiğini' ileri süren *Jina Nû* (1979: 59), bir tür Ludizm (makine kırıcılığı, bn.) olarak tarif etmektedir: "Apoculara göre günümüzde Kürdistan'da yaşanan süreç Kürt halkının yok oluş sürecidir. Onlara göre bu sürece müdahale etmek ve kapitalizmin Kürdistan'da gelişmesinin önüne geçebilmek için üretici güçleri tahrip etmek gerekir. Yani tarımda makineleşmeyi, traktörleşmeyi önlemek, fabrikaları, her türlü üretim araçlarının Kürdistan'a girişini engellemek, var olanları tahrip- etmek, petrol kuyularını, rafinerileri havaya uçurmak gerekir." (60). 'Apocu'ların sınıf temelini küçük burjuva olduğu, silahlı mücadele ve şiddeti mutlaklaştırdıklarını vurgulayan *Jina Nû*, sonuç olarak 'karşı devrimci' olarak nitelemektedir: 'O herhangi bir ajan bir provokatör örgütten çok daha farklıdır. Sol gösterip sağ vuran bir pozisyondadır.... Günümüzde Apoculuğa karşı mücadele, sömürgeciliğe karşı mücadeleyle sıkı sıkıya bağlıdır'. (1980, s.5: 164).

Yayınlanan son sayısında (1979b Aralık, s35) 'KD ve Kürdistan Devrimcileri' başlıklı bir yazı ile PKK'yi değerlendiren *Kurtuluş* ise, *Jina Nû*'nun tersine, bu grubu Apocular olarak değil bildirilerinde kullandıkları imza ile Kürdistan Devrimcileri (KD) olarak tanımlamanın doğru olacağını belirtmektedir. 'Sömürgecilerin Apoculuğu büyük tehlike olarak sunmasının Kürt ulusal hareketini hedef alma' olduğunu kaydeden dergi, PKK'nin Kuruluş Bildirisi üzerinden görüşlerini eleştirmiştir. En temel eleştirileri, 'Kürdistan'da köylülüğün rolünü azımsayarak aydın gençliğe büyük rol biçme, örgütlenme konusunun genel düzeyde ele alınması, kendi dışındaki tüm gruplara karşı çatışmacı yaklaşımı ve şiddet uygulaması' gibi hususlar üzerinde yoğunlaşmıştır.

Sonuç olarak ancak sınırlı bir kısmını yansıtabildiğimiz bu tartışmalardan da anlaşılacağı üzere, 1970'lerin özellikle ikinci yarısından itibaren, Türk ve Kürt sol örgütleri arasında ulusal sorun ve Kürt hareketi eksenli yoğun bir tartışma-mücadele yaşanmıştır. 'Kürdistan sömürge' tezi, 'ayrı örgütlenme' ve bunlara bağlı olarak 'ittifaklar sorunu' temelinde gelişen bu tartışmada, ayrıca Türkiye ve Kürdistan tarihine ilişkin ayrı okumalar da öne çıkmıştır. Tartışmaların zamanı ve genel niteliği göz önüne alınca, iki rakip gücün (Türk ve Kürt solu) birbirlerine karşı ideolojik-politik mücadele yürüttükleri çok açıktır. Mesele Kürt sorunu konusunda doğru bakış açısına sahip olma, Kürdistan gerçekliğinin kabulü vs. hususlarını çoktan aşmış örgütler arası mücadeleye dönüşmüştür. Örneğin Kaypakkaya'nın takipçisi gruplarla yürütülen tartışmalarda bu husus net olarak görülmektedir. Kaypakkaya'nın Kürt sorununa yaklaşımının Türk solundaki istisnai konumunun farkında olan Kürt solu, takipçisi grupları ise Kürt halkının kendi kaderini tayin hakkını elinden alarak dar örgütsel yapılarına hapsediği eleştirisini Kaypakkaya'nın görüşleri üzerinden yapmaktadır. (Rızgarî, 1978 :34-35). Ayrıca Kürt dergilerinin, yürütülen tartışmaları, Kürdistan'da ayrı örgütlenme ve mücadelenin yükselmesi karşısında Türk solunun sosyal-şovenizmle saldırıya geçmesi olarak yorumlaması da (Rızgarî, 1978: 47) karşı karşıya gelmenin kapsamı hakkında bilgi verebilir.

Tartışma sadece Kürt ve Türk örgütlerinin birbirlerine karşı cepheden tartışması şeklinde değil, daha karmaşık bir matrikste gelişmiştir. Örneğin *Devrimci Yol*, ulusal soruna ilişkin görüşlerini *Özgürlük*

---

metinler olduğu tahmin ediliyor. Ardından 1978 yılındaki Kuruluş Kongresi'nde kabul edilen ancak 1979 yılında dağıtılan '*Kürdistan Devriminin Yolu (Manifesto)*' ile yayın organı Serxwebûn'ın 1. Özel sayısı olarak çıkarılan '*Haki Karer ve Halil Çavgun'un Anısı Ölümsüzdür*' ve '*Maraş Katliamına*'na ilişkin broşürler yayınlanmıştır.

Yolu'nun yanı sıra *Kurtuluş*'un bu konudaki tezlerini eleştirerek yaparken; *Rızgarî*, *Devrimci Yol*'un bu yazılarının eleştirisine 'Niye Özgürlük Yolu hedef tahtası seçildi' konusu üzerinden kendisi ile *Özgürlük Yolu* arasındaki tartışmaya atıfla girişmiştir. Tartışmaların hepsinde ortak olan husus ise, dönemin sosyalizm jargonunun belirlediği oldukça polemikçi bir dil ile yürütülmesidir. Yine bu jargona uygun şekilde, aşağı yukarı her tartışmada, en doğru (devrimci, proleter, bilimsel vs) görüşün kendilerine ait olduğu, muarızlarının ise Marksizm-Leninizm'in esasını kavramadığı, dogmatik yaklaşımla alıntılar üzerinden görüş geliştirdiği ileri sürülmüştür.

4.Sonuç

Kürt meselesi, 1984'den beri süren silahlı mücadele-çatışma sürecinin belirleyiciliği ile adım adım Türkiye gündeminin temel belirleyeni olurken, Kürt hareketinin tarihi de daha çok bu süreçle, özellikle de Diyarbakır cezaevindeki uygulamaları örneğinde somutlaştırılan 1980 darbesinin baskıcı-inkarcı politikaları ve buna karşı direniş ile başlatılır oldu. Bu yaklaşım, genel olarak Kürt hareketinin, özel olarak da Kürt hareketinde 80'lerden itibaren tek hegemonik güç olan PKK'nin geçmişi açısından ciddi bir yanlışlığa işaret etmektedir. 1970'lerin başında 'Kürdistan sömürgeci' tezi ve bu temelde örgütlenme-mücadele etme ile başlayan süreç esas itibari ile 80'ler boyunca aynı çizgide devam etmiştir. Kürt hareketinin tarihinde programatik açıdan bir dönüm noktası saptamak gerekirse bu ne 1980 askeri darbesi ne de 1984'de başlayan silahlı mücadele sürecidir. Bu yazının konusu olmamakla birlikte, böylesi bir dönüm noktası olarak ancak SSCB'nin çöküşü ardından 90'ların başı belirtilebilir. 1970'ler ve 80'ler Kürt hareketinin programatik yaklaşımı ve bu temeldeki mücadelesi açısından birbirinin devamı olan süreçler olarak anlaşılmalıdır.

Bu çerçevede Kürt hareketi açısından 1970'leri üç ana dönem olarak ele alabiliriz. 1971-74 süreci, düşünsel hazırlık dönemi; 1975-77 sahneye çıkış ve 1978-80 radikalleşme dönemi. 12 Mart darbesi ve ardından (1971-74) Kürt hareketinin aktörleri iki temel hususta; ('Kürdistan sömürgeci' tezi ve buna dayanarak Türk solundan ayrı/bağımsız olarak örgütlenme gereği) netleşmişlerdir. Bütün Kürt örgütleri tarafından paylaşılan bu iki husus Türk sol hareketi ile temel ayrılık eksenini oluştururken, Kürt hareketini dönemin Ulusal Kurtuluş Mücadeleleri retoriği ve pratiği ile de aynı hat üzerinde yakınlaştırdı. Bu düşünsel hazırlığa dayanarak 1975 yılı başından itibaren çoklu yapıya sahip bir Kürt hareketi ortaya çıktı. Kürt örgütleri bu dönemde esas olarak örgütlenme ve yayın faaliyet üzerinde yoğunlaşırken; politik etkinlikleri arasında da köylere komanda baskınları, sınır ticareti yapan köylülerin öldürülmesi gibi devlet baskılarına yönelik protesto ile Lice depremi nedeniyle yardım kampanyaları düzenleme vb kitlesel kampanyalar ve Türkiye'de yükselen aşırı sağ ile yer yer silahlı çatışmaya dönüşen mücadele öne çıktı.⁴⁰ 1977 yılının sonlarına gelindiğinde ise çeşitli dergi ve kitaplar aracılığıyla düşüncelerinin propagandasını yapan, Kürdistan'ın önemli il ve ilçelerinde belli bir kitle desteğine sahip bir Kürt örgütler yelpazesi vardı. Kamusal alanda bu mobilizasyonun en önemli göstergelerinden biri Aralık 1977 yerel seçimlerini Diyarbakır merkezinde ve ilçesi Lice'de bağımsız Kürt adayların kazanması oldu.

1978 yılından 12 Eylül darbesine kadar ki süreçte ise bir yandan Kürt örgütlerinin mücadele biçimlerinin daha radikalleşmesine, diğer yandan ise darbenin ayak sesleri olarak yorumlanabilecek artan devlet baskısına paralel örgütsel krize girilmesine tanık olundu. Bu açıdan PKK'nin 'devletin işbirlikçisi' olarak tanımladığı bazı aşiret ve feodal çevrelerle ve daha sonra da bazı Kürt örgütleri silahlı mücadeleye girişmesi, 1978 Aralık ayında gerçekleşen Maraş katliamı ardından çoğunluğu Kürt nüfusun yoğunlukta

⁴⁰ MHP'nin öncülüğündeki aşırı sağ ile mücadelenin sembolik olarak en önemli örneklerinden biri Haziran 1975'de Alparslan Türkeş'in Diyarbakır'da yapacağı mitingin kitlesel olarak engellenmesi idi. 2 kişinin öldüğü bu olaya ilişkin bkz (Özgürlük Yolu, s.3. Ağustos 1975: 83-86) ve (Zana, 1991:176-183).

olduğu 18 ilde sıkıyönetim ilan edilmesi, radikalleşmenin temel çerçevesini oluşturdu. İran'da yaşanan İslam devrimi ve Güney Kürdistan'da 1975'de yenilgiye uğrayan silahlı mücadelenin tekrar başlaması da Türkiye'deki Kürt örgütleri açısından yeni imkânlar ortaya çıkardı. Bu dönem Kürt hareketinin Suriye-Lübnan üzeri Filistin hareketi ile ilişkilmesi de giderek bölge çapında hareket imkânı anlamına geliyordu. Ancak bu kanalların çok daha etkin bir şekilde devreye girmesi asıl olarak 12 Eylül darbesi sonrası olacaktır. Kürt hareketi bu süreçte de kitlesel gücünü gösterme çabalarını Ağrı ve Batman'da belediye başkanlıklarını bağımsız adaylarla kazanarak sürdürdü. Özellikle 1979'da Batman Belediye Başkanlığını PKK'nin desteklediği bağımsız aday Edip Solmaz'ın kazanması, yasal alana ilişkin çalışmalara (yasal dergi çıkarmak veya yasal dernek kurmak gibi) o zamana kadar en uzak duran Kürt örgütünün bile silahlı mücadele ile kitlesel mobilizasyonu beraber yürütme çabası açısından dikkat çekicidir.

Ancak 1979 yılının ortalarından itibaren sıkıyönetim uygulamasının da verdiği imkânlarla devletin Kürt örgütleri üzerindeki baskılarının her zamankinden daha fazla yoğun olduğu, örgütlerin de mücadelelerinde sıçrama yapma yerine giderek tıkanma ile karşılaştıkları açıktır. Sonuçta 1978 yılından itibaren aşağı yukarı tüm örgütlerin bölünme yaşaması bunun en açık göstergesidir. (Gündoğan, 2007:33-36). Bu noktada tüm örgütler arasında, sadece PKK'nin - bir kısım Antep merkezli kadrosunun yeni kurulan Têkoşîn hareketine geçmesi dışında- örgütlü bir bölünme yaşamaması, silahlı mücadeleye çok daha yoğun ve erken girişmesi, 1979 ortalarından itibaren bazı yöneticilerinin de aralarında bulunduğu kadro ve taraftarlarının tutuklanmasına rağmen başta lideri olmak üzere yönetim ve kadro yapısının bir kısmını Suriye ve Lübnan'a çıkarması, daha sonra darbe ile çok daha sertleşen koşullarda ayakta kalmasına imkân sağladı. PKK, bu şekilde 1980'lerde, ideolojik ve programatik temelleri 70'lerde atılan çerçevede, örgütlü silahlı mücadele geliştirebilen ve giderek de temel güç haline gelen tek Kürt örgütü olabildi.

Sonuçta, 1970'ler Kürt hareketi açısından, bir yandan daha sonraki on yıllardaki tek örgüt hegemonyasındaki monolitik yapının tersine çok parçalılığa tekabül etmektedir, öte yandan da ideolojik ve programatik açıdan 1990'ların başına kadar ki süreci belirleyen çizginin oluşum dönemidir. Bu açıdan bir bütün olarak 1970'ler 'gerçek' anlamda Kürt siyasal hareketinin ortaya çıktığı dönem olarak anlaşılmalıdır. Özellikle 1978'e kadar ki çok parçalı yapı da bu bağlamda bir anomali veya fragmantasyon olarak nitelendirilmekten öte, 'sosyalizm ve ulusal kurtuluş mücadeleleri' olarak adlandırılan dönemin genel ideolojik çizgisi ve politik kültürü ile açıklanabilir. 1978 sonrası bölünmeler ise bu fragmantasyon tanımına daha uygun düşmektedir. Ancak 20. yüzyılın başından bugüne kadar Kürt meselesinin ulaştığı mevcut durum da göz önüne alınırsa, 1970'lerin 'gerçek' anlamda Kürt siyasal hareketinin ortaya çıktığı dönem olarak adlandırılması abartı sayılmaz.

Kaynaklar

Ahmad, F. (1977). *Turkish Experiment in Democracy:1950-1975*. Londra: C.Hurst and Co. (Publishers) Lmtd.

Ahmad, F. (1993) *The Making of Modern Turkey*, Londra & New York: Routledge.

Aktürk, Ş. (2012). *Regimes of Ethnicity and Nationhood in Germany, Russia, and Turkey*. New York: Cambridge University Press.

Aladağ, C. (1981) *Milli Mesele ve Kürdistan'da feodalite –aşiret*, Frankfurt: Komkar, 2 baskı (1. Baskı 1976).

Alış, A. (2009). *The Process Of The Politicization Of The Kurdish Identity in Turkey: The Kurds And The Turkish Labor Party (1961-1971)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü.

Arik, S.A. (2011), Dr.Şıvan, Sait Elçi-Süleyman Muini ve Kürt Trajedisi (1960-75), İstanbul:Peri.

Aydoğmuş, S. (2005) Yakın Tarihimizde 'İki Sait Olayı', http://www.rizgari.com/ebook/s_aydogmus_Saitler_olayi.pdf (Erişim: 11 Nisan 2013).

Ballı, R. (1991). *Kürt Dosyası* (2 b.). İstanbul: Cem Yayınları.

Beşikçi, İ. (1992), Doğu Mitinglerinin Analizi (1967), Ankara:Yurt

Bîr. (2007a). *Bîr: Kovara Lêgerîn û Lêkolîn* , 5.

Bîr. (2007b). *Bîr: Kovara Lêgerîn û Lêkolîn* , 6.

Bozarıslan H. (2003). Some Remarks on Kurdish Histographical Discourse in Turkey (1919-1980). CVali, A. (der.), *Essays on the Origins of Kurdish Nationalism* (s. 14-39). Costa Mesa: Mazda Publishers Inc.

Bozarıslan, H. (2007a). Türkiye'de Kürt Sol Hareketi. Gültekingil,M. (Der.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Sol* (Cilt 8, sf. 1169-1207). İstanbul: İletişim Yay.

Bozarıslan, H. (2007b). İbrahim Kaypakkaya. Gültekingil,M. (Der.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Sol* (Cilt 8, sf. 517-523). İstanbul: İletişim Yay.

Bozarıslan, H. (2008). Kürd Milliyetçiliği ve Kürd Hareketi (1898-2000). Bora, T. (Der.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce:Milliyetçilik* (3 b., sf. 841-870). İstanbul: İletişim.

Bruinessen, M.V. (2002), *Kurdish Ethno-Nationalism versus Nation-building States*, İstanbul: The Isis Press.

Burkay,K. (1986), *Kürdistan'ın sömürgeleştirilmesi ve Kürt ulusal hareketleri*, Özgürlük Yolu Yayınları, 2.baskı (1. Baskı 1978).

Burkay, K. (1988), Kürt solu ve Ulusal Hareketi İçinde PSKT (Özgürlük Yolu). *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi* . c.7. 2318-2319.

Burkay, K. (2001), *Anılar, Belgeler*: c.1, Stokholm: Roja Nû.

Büyükkaya, N. (2008), *Kalemimden Sayfalar*, İstanbul:Vate

Çamlıbel, Y. (2007), *49'lar Davası: Bir Ülkenin İdamlık Kürtleri*, Ankara: Algı yay.

Çayan, M. (2008). *Toplu Yazılar*. İstanbul: Su Yay.

Çolak, M. (1997), *Yeni Türkiye Partisi 1961-1973*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü.

Devrimci Yol. (1977a). *Türkiye’de kürt meselesi ve devrimci hareketin görevleri –I.* [Http://www.devrimciyol.org/devrimci%20yol/kitaplar/kitap2_a9.htm](http://www.devrimciyol.org/devrimci%20yol/kitaplar/kitap2_a9.htm) (Erişim: 25 Nisan 2013)

Devrimci Yol. (1977b). *Türkiye’de kürt meselesi ve devrimci hareketin görevleri –II.* [Http://www.devrimciyol.org/devrimci%20yol/kitaplar/kitap2_a10.htm](http://www.devrimciyol.org/devrimci%20yol/kitaplar/kitap2_a10.htm) (Erişim: 25 Nisan 2013)

Devrimci Yol, (1978a). *Sömürgecilik’ tartışmaları üzerine I.* [Http://www.devrimciyol.org/devrimci%20yol/kitaplar/kitap2_a19.htm](http://www.devrimciyol.org/devrimci%20yol/kitaplar/kitap2_a19.htm) (Erişim: 25 Nisan 2013)

Devrimci Yol, (1978b). *Sömürgecilik’ tartışmaları üzerine II.* [Http://www.devrimciyol.org/devrimci%20yol/kitaplar/kitap2_a20.htm](http://www.devrimciyol.org/devrimci%20yol/kitaplar/kitap2_a20.htm) (Erişim: 25 Nisan 2013)

Devrimci Doğu Kültür Ocakları Dava dosyası 1, (1975), Ankara:Komal

Ekinci, T.Z. (2012), *Lice’den Paris’e Anılarım*, İstanbul:İletişim.

Epözdemir, Ş. (2005). *Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi: 1968/235 Antalya Davası Savunması.* İstanbul: Peri Yay.

Ercan, H. (2010), *‘Dynamics of Mobilization and Radicalization of the Kurdish Movement in the 1970s in Turkey’*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Koç Üniversitesi: İstanbul.

Ercan, H. (2013), Sömürgecilik Tezi’nden Sömürgecilik Söylemine: Türkiye’de Kürt Hareketi ve Kolektif Eylem Çerçevesinin Dönüşümü, *Dipnot Dergisi*, s.10.

Gunter, M.(1989) Political Instability in Turkey:During the 1970s, *Conflict Quartely*, 9:1;63-77

Gülalp, H. (2009). Kimlikler, Toplum ve İktidar. *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* (40), 133-143.

Gündoğan, A. Z. (2005). *The Kurdish Political Mobilization in the 1960s: The Case of the "Eastern Meetings"*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi . Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Ankara: Türkiye.

Gündoğan, C. (2002). From Traditionalism to Modernism:The Transformation of the Kurdish Nationalist Movement in Turkey,In the Case of Democratic Party of Turkish Kurdistan. Yayınlanmamış Lisans Tezi. Stockholm: Stockholm Üniversitesi, Sosyal Antropoloji Bölümü.

Gündoğan, C. (2007). *Kawa Davası Savunması ve Kürtlerde Siyasi Savunma Geleneği.* İstanbul: Vate Yay.

Gündoğan, C. (2012). Geleneğin Değersizleşmesi: Kürt Hareketinin 1970’lerde Gelenekselle İlişkisi Üzerine. Erşanlı, B., Özdoğan, G.G. ve Uçarlar, N. (Der.), *Türkiye Siyasetinde kürtler: Direniş, Hak Arayışı, Katılım* (s. 93-150). İstanbul: İletişim Yay.

Gunes, C. (2012). *The Kurdish National Movement in Turkey: from Protest to Resistance.* Oxon: Routledge.

Hardt, M., & Negri, A. (2009). *Commonwealth*, . Cambridge: Belknap Press of Harvard University Press.

Jina Nû. (1979 Aralık). ‘Sol Maceracılık Yenilgiye Götürür’, s:2: 55-75

Jina Nû. (1980 Ocak-Şubat). ‘Sol Maceracılık Yenilgiye Götürür-2’, s:3-4: 32-62

- Jina Nû. (1980 Nisan). 'Apoculuk gerçək hedefi karartır', s:5: 154-164.
- Jongerden, J. ve Akkaya, A.H. (2013). *PKK Üzerine Yazılar*, İstanbul: Vate.
- Karpat, K. H. (2004). *Studies on Turkish Politics and society: Selected Articles and Essay*. Leiden - Boston: Brill.
- Kendal. (1993). Kurdistan in Turkey. Chaliand, G. (Der.), *A People Without a Country* (s. 38-94). Londra: Zed Books Ltd.
- Keyder, Ç. (1979). The Political Economy of Turkish Democracy. *New Left Review* (115), 3-44.
- Kurtuluş Sosyalist Dergi. (1976). Türkiye'de Ulusal Sorun. s.2:24-62.
- Kurtuluş Sosyalist Dergi. (1979a Temmuz). Enternasyonalizm ve örgütlenme açısından Kürdistan'daki mücadelenin bazı sorunları üzerine s.31: 85-107.
- Kurtuluş Sosyalist Dergi. (1979b Aralık). 'KD ve Kürdistan Devrimcileri' s.35:128-151.
- Kutlay, N. (1994), *49'lar Dosyası*, İstanbul: Fırat.
- Landau, J. M. (1974). *Radical Politics in Turkey*. Leiden: Brill.
- Maraşlı, R. (2010). Rızgarı'nın Sosyalist Hareket ve Kürdistan Ulusal Kurtuluş Mücadelesindeki Yeri Üzerine Bir Deneme - 1. *Mesafe* , 68-93. Online <http://gelawej.net/pdf/Rizgarinin-Sosyalist-Hareket-ve-Kurdistan-Ulusal-Demokratik-Mucadelesindeki-Yeri-1--Recep-Marasli.pdf> (Erişim: 14 Mart 2013)
- McDowall, D. (1997). *A Modern History of the Kurds*. Londra: I.B. Tauris.
- Milliyet, 12 Nisan 1959, sf.2.
- Milliyet, 25 Ekim 1960, sf.5.
- Miroğlu, O. (2009). Sait Kırmızıtoprak, Bora.T. ve Gültekingil, M. (Der), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Dönemler ve Zihniyetler* (Cilt 9, s. 585-605). İstanbul: İletişim.
- Murat, H.(1977) *Türkiye Şartlarında Kürt Halkının Kurtuluş Mücadelesi*, Zurich: Ronahi Yayınları, 2. Baskı (1. baskı 1973).
- Özgürlük Yolu.(1977a Temmuz). Ürün'ün bir yazısı üzerine, C.Aladağ, s. 26: 11-34.
- Özgürlük Yolu.(1977b Ağustos). Rizgari Dergisinin 'siyaset'i üzerine . s.27: 6-29.
- Özgürlük Yolu.(1977c Eylül). Rizgari Dergisinin 'siyaset'i üzerine - 2 . s.28: 10-38.
- Özgürlük Yolu.(1978a, Ağustos-Eylül). Devrimci Yol Dergisine Cevap/ 1. s. 39-40: 7-29.
- Özgürlük Yolu.(1978b, Kasım). Devrimci Yol Dergisine Cevap/ 2. s. 42: 21-57.
- PKK. (1984). *Partiya Karkerên Kurdistan (PKK) Kuruluş Bildirisi* (3 b.). Köln: Serxwebûn.
- PSK. (2004). *İkeli, Kararlı, Direngen ve Onurlu Bir Mücadele: PSK 30 Yaşında*. Köln: PSK Yayınları.

Rızgarî. (1976). Rızgarî neden toplatıldı: Ezen Ulus Milliyetçiliğinin Irkçı Şoven Gerici Karakteri Üzerine - II. s.2, 2-32.

Rızgarî. (1977). Ürün'ün Sosyal-Şoven milliyetçi ideolojisinin teşhiri üzerine. Özel Sayı 2.

Rızgarî. (1977, Ocak). Demokratik Kitle Örgütleri Siyaseti, s.3: 3-84.

Rızgarî. (1978, Haziran). *Kürt halkının anti-sömürgeci mücadelesine sosyal-şoven taarruz hareketi*, s.6: 3-70.

[Samim, A. \(1981, March-April\). The Tragedy of Turkish Left. *New Left Review* , 60-85.](#)

Sayarı, S. (2010). Political Violence and Terrorism in Turkey, 1976-80: A Retrospective Analysis. *Terrorism and Political Violence* , 22 (2), 198-215.

Sayın, M. (1997), *Erkeği Öldürmek: Abdullah Öcalan ne diyor?*, Basel: Toprak Yay.

STMA. 1988. Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, Ertuğrul Kürkçü (ed)., c.7. İstanbul: İletişim Yayınları.

THKO. (1972). Türkiye Devriminin Yolu . (kitapçık, yayın yeri belirtilmemiş).

Watts, N. F. (2007). Silence and Voice: Turkish Policies and Kurdish Resistance in the Mid-20th Century. Ahmed,M.M. ve Gunter,M. (Der), *The Evolution of Kurdish Nationalism* (s. 52-77). Costa Mesa, California: Mazda Publishers Inc.

[Watts, N. \(2010\). *Activists in Office: Kurdish politics and Protest in Turkey*. Seattle: University of Washington Press.](#)

Yeğen, M. (2006). *Müstakbel Türk'ten Sözde Vatandaşa: Cumhuriyet ve Kürtler*. İstanbul: İletişim Yay.

Yeleser, S. (2011), *'A Turning point in the formation of the Kurdish Left in Turkey: The Revolutionary Cultural Eastern Hearths (1969-1971)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi:İstanbul.

Yıldız, K. (2009). Kürt Ulusal Hareketinin Üç Tarz-ı Siyaseti: Kemaliz, İslamcılık ve Sol. Bora.T. ve Gültekingil, M. (Der), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Dönemler ve Zihniyetler* (Cilt 9, s. 545-558). İstanbul: İletişim.

Yılmaz, N. (2008), *Yakın Tarihin Tanıyım*, Veng yayınları.

Zana, M. (1991). *Bekle Diyarbakır*. İstanbul: Doz Yay.

[Zürcher, E. J. \(2005\). *Turkey: A Modern History* \(5 b.\). Londra-New York: I.B.Tauris.](#)

The Kurdish Movement in Turkey in the 70s

Abstract

While the Kurdish question under the domination of the armed struggle since 1984 has set the agenda in Turkey step by step, the history of the Kurdish movement was commenced with the repressive policies of the 1980 coup and the resistance against it, more specifically embodied in the case of Diyarbakir prison. This reading of the recent history of the Kurdish movement ignored the process of organizational developments in the 1970s which has been the product of social and political mobilization in the 1960s. However this article discusses the Kurdish movement in Turkey in 1970s which has had an on-going influence on its development in the following decades. During the 70s, multiple Kurdish organizations have emerged, organized and mobilized the masses on the basis of the thesis of Kurdistan as an (international) colony as well as the idea of organizing the struggle in Kurdistan separately from that in Turkey. Both issues provoked a very vivid discussion between the Kurdish and Turkish leftist organizations and among themselves. The colony thesis and organizing an anti-colonial struggle have played the role of a master frame for the Kurdish collective action for the next two decades. It should also be noted that the Kurdish movement in the 1970s has differed very much than that in the 80s and later. The pluralist structure of the Kurdish movement in that period has been transformed into a monoblock one since then. This article which also aims at tracing the origin of this transformation focuses on the emerging conditions of the various Kurdish organizations in the 70s, their genealogies and the debates in which they have been involved.

Keywords: 1970s, Turkey, Kurdistan, Kurdish organizations, colony thesis